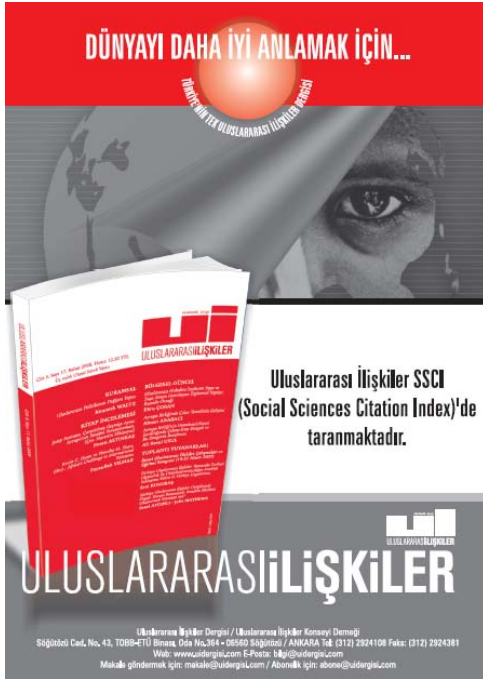

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Türkiye-AB Yakınlaşması: 1999 AB Helsinki Zirvesinden 2003 Irak Savaşına Stratejik Algılama da Dönüşüm Süreci

Ramazan Gözen

Prof. Dr., Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: Gözen, Ramazan, “Türkiye-AB Yakınlaşması: 1999 AB Helsinki Zirvesinden 2003 Irak Savaşına Stratejik Algılama da Dönüşüm Süreci”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 10 (Yaz 2006), s. 115-146.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi

Söğütözü Cad. No. 43, TOBB-ETÜ Binası, Oda No. 364, 06560 Söğütözü | ANKARA

Tel: (312) 2924108 | Faks: (312) 2924325 | Web: www.uidergisi.com | E- Posta: bilgi@uidergisi.com

Türkiye-AB Yakınlaşması: 1999 AB Helsinki Zirvesinden 2003 Irak Savaşına Stratejik Algılamalarda Dönüşüm Süreci

Ramazan GÖZEN*

ÖZET

Bu makale, 1999 Helsinki Zirvesinden itibaren ama özellikle ABD'nin Irak'ı işgalinin etkisi altında Türkiye ve AB arasında görülen çarpıcı yakınlaşma sürecini incelemektedir. Soğuk Savaş sonrasında Türkiye ve AB'nin farklılaşan anlayışları ve algılamaları sonucu, Türkiye-AB üyelik süreci iyi işlememiş, hatta büyük bir "yapısal" krize girmişti. Ancak, 1999-2003 yılları arasında AB, Türkiye ve dünya politikasında görülen değişimler sonucu, Türkiye ve AB birbirlerini yeniden keşfetmişler ve daha önceleri hiç görülmeyen bir şekilde yakınlaşmışlardır. Bu yakınlaşmanın temel karakteristiği, iki tarafın birbirini algılamalarında görülen stratejik dönüşümdür.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-AB Üyelik Süreci, Stratejik Algılama ve Dönüşüm, İç ve Dış Faktörlerin Etkisi

The Rapprochement between Turkey and the EU: The Transformation Process in the Strategic Perceptions from the 1999 Helsinki Summit to the 2003 Iraq War

ABSTRACT

This article analyses the rapprochement process between Turkey and the EU which has been developing since the 1999 Helsinki Summit and especially in the wake of the US invasion of Iraq. As a result of differing perceptions of Turkey and the EU in the post Cold War, the Turkey-EU membership process had faced a deep "structural" crisis. However, after some important changes in the years from 1999 to 2003, Turkey and the EU rediscovered, and approached each other in such a way that it is incomparable with the past. The basic character of this rapprochement is the strategic transformation in the perceptions.

Keywords: Turkey-EU Membership Process, Strategic Perception and Transformation, The Effect of Domestic and Foreign Factors

* Prof. Dr., Çankaya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretmenler Cad. No: 14 06530 Balgat Ankara. E-posta: rgozen@hotmail.com. Yaptıkları değerlendirme ve eleştiriler ile makaleyi geliştirmeme yardımcı olan hakemlere ve Birgül Demirtaş-Coşkun'a teşekkür ederim.

Türkiye'nin 40 yılı aşan Avrupa Birliği'ne girme çabası ve süreci, sürekli olarak her iki taraftan kaynaklanan sorunlar ve engellerle karşılaşmış olmasına karşın,¹ özellikle ABD'nin Irak'ı işgali (Mart 2003) sonrasında daha önce hiç görülmemiş bir hız ve kalitede ve olumlu yönde mesafe almıştır. Bu gelişme, taraflardan birinin tek taraflı yaklaşması sonucu değil, her iki tarafın da daha önceki dönemde eşine az rastlanır birçok karşılıklı somut ilerleme ve başarılar kaydetmesi sayesinde olmuştur. Bir tarafta AB, gerek hükümetler gerekse Birlik organları düzeyinde, Irak savaşı öncesinde yani 1990'lı yıllar boyunca Türkiye'yi "güvenlik tüketen" ve insan hakları, ekonomi, demokrasi ve diğer alanlarda AB standartlarına uyumsuz bir ülke olarak gördüğü için tam üyeliğine olumsuz yaklaşırken, Irak savaşı sonrasında "güvenlik üreten" ve reformlar yoluyla gelişen bir ülke olarak görmeye başladığı için tam üyeliğine olumlu yaklaşmaya başlamıştır. Diğer tarafta Türkiye, AB'yi kendisinin terörle mücadelesini yeterince anlamayan, güvenliğini hafife alan ve güvenilmeyen bir partner olarak algılar ve üyelik için gerekli olan Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilmesi konusunda ciddi atımlar atmazken, Irak savaşı sonrasında tam tersi yönde adımlar atmış ve üyelik için ciddi reformlar yapmıştır. Türkiye'nin bu dönemde AB'ye üyelik amacıyla yaptığı düzenlemeler bazı gözlemciler ve politikacılar tarafından "sessiz devrim" olarak nitelendirilmiştir. "Sessiz devrim", Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine uyum amacıyla anayasal, yasal, kurumsal, siyasi ve dış politika (özellikle Kıbrıs politikası) alanlarında gerçekleştirdiği köklü reform ve dönüşümleri tanımlamak için kullanılmaktadır.²

Bu karşılıklı yaklaşma sürecinin en önemli ürünü, hiç de sürpriz olmayan bir şekilde AB Komisyonunun 6 Ekim 2004 tarihli İlerleme Raporu'nda yaptığı tavsiyeye paralel olarak ve AB Konseyi'nin 17 Aralık 2004 tarihinde aldığı karar çerçevesinde 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği için müzakerelerin başlamış olmasıdır. Böylece Türkiye'nin 1959 yılında başlayan AB'ye (daha önceleri AET ve AT'ye) tam üye olma hedefinde çok önemli bir dönüm noktasına gelinmiştir: 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşmasınının 28. Maddesinde belirtildiği üzere, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği için son aşamaya (tam

¹ Türkiye-AB ilişkilerinin inşili çıkışlı tarihi ile ilgili olarak bkz.: Örneğin M. Ali Birand, *Türkiye'nin Avrupa Macerası 1959-1999*, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000.

² Örneğin: Chris Morris, *The New Turkey: The Quiet Revolution at the Edge of Europe*, London, Granta Books, 2005; Umur Talu, "Sessiz Devrim", <http://www.sabah.com.tr/2004/09/07/yaz04-40-118.html>; Gerhard Platt, "Tepeden İnme Sessiz Devrim", *Der Standart*, 7 Temmuz 2004, <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/disbasin/2004/07/08x07x04.htm#%204>. AKP Ankara İl Başkanlığı Siyaset Akademisi'nin yeni dönem açılışında konuşan Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül, "Hâlâ eksiklerimiz olsa da, yaptığımız reformlar sessiz devrimdir" dedi. 11 Kasım 2005, <http://www.ntvmsnbc.com/news/348936.asp>.

üyelik aşamasına) gelinmiştir.³ Müzakerelerin başarıyla sonuçlanması durumunda Türkiye'nin 2014 sonrasında tam üye olması ihtimali güçlenmiştir.⁴

Bu makalede, hem Türkiye'nin hem AB'nin birbirlerine dönük yaklaşım, algılama ve politikalarındaki değişimlerin nedenleri ve özellikle Irak savaşının bu süreçteki etkisi ortaya koyulmaya çalışılacaktır; daha açık bir deyimle Türkiye-AB ilişkilerinde son yıllarda yaşanan "dönüşüm süreci"nin analizi yapılacaktır.

Makalenin tezi şudur: Türkiye-AB ilişkilerinde görülen yakınlaşma "stratejik bir gelişmedir." Bu yakınlaşmanın temel nedeni ya da nedenleri, ancak "stratejik düzlemde" anlaşılabilir olan "yüksek politika" ve güvenlik ihtiyaçlarının ortaya çıkardığı zorunlu ihtiyaçlardır. Dolayısıyla stratejik düşüncenin etkisi ile hareket eden taraflar, hem bütünleşmenin gerektirdiği hukuki, ekonomik, idari ve siyasi reformları çok hızla ve kolayca yapmışlar, hem de eğer başarılammışsa bu tür adımları ikinci plana itmişler veya görmezden gelmişlerdir.

ABD'nin Irak'ı işgali bu süreçte hızlandırıcı bir rol oynamıştır. Zira aşağıda detaylı olarak inceleneceği gibi, yakınlaşma sürecinin başlangıcı Aralık 1999 Helsinki Zirvesi kararlarına kadar gider. Türkiye-AB üyelik sürecinin böylesi olumlu noktaya gelmesinde rol oynayan derin tarihi nedenler olsa da, Zirve sonrasında ortaya çıkan üç önemli uluslararası ve ulusal gelişmenin ortaya çıkardığı atmosfer ve yapının etkisini göz ardı etmemek gerekir. Bu üç gelişme şunlardır: 11 Eylül sonrası ortaya çıkan uluslararası şartlar, AKP hükümetinin siyaset ve dış politika anlayışı, ABD'nin Irak'ı işgali ve Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan 1 Mart krizi. Bunlar Türkiye ve AB'nin birbirlerini karşılıklı algılamalarında stratejik ve güvenlik bağlamında uyuma ve yakınlaşma oluşmasına neden olmuştur.

Makale üç bölümden oluşmaktadır. Önce, yakınlaşma süreci öncesinde (1990'larda) yaşanan kriz ve nedenleri ortaya konulacaktır. Daha sonra, 11 Eylül sonrasında gelişen Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) bağlamında yaşanan kriz ve son bölümde ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında oluşan stratejik algılamalardaki dönüşüm ve yakınlaşma analiz edilecektir.

³ Ankara Anlaşması, *Official Journal of the European Communities*, Cilt 16, No C113, 24 Aralık 1973. http://europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/pdf/association_agreement_1964_en.pdf.

⁴ Müzakere Çerçeve Belgesi, http://europa.eu.int/comm/enlargement/docs/pdf/st20002_en05_TR_framedoc.pdf.

Kriz Dönemi: Soğuk Savaş Sonrasında Farklılaşan Hedefler/Algılamalar

Türkiye-AB ilişkilerinin en krizli yılları, Soğuk Savaş sonrasında yani 1990'dan 1999'a kadar süren dönemdir. Her ne kadar 1970'ler ve 1980'lerde de ciddi bir kriz yaşanmış olmasına rağmen, bu krizler 1990'lardaki ile karşılaştırıldığında daha hafiftir. 1970'ler ve 1980'lerdeki kriz, Türkiye-AB üyelik sürecinde Katma Protokolden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesinde görülen aksamlar ve eksiklerden doğmuş iken, 1990'lardaki kriz "yapısaldır", yani tam üyelik hedefinde meydana gelen ve her iki tarafta yer alan isteksizlik ve sapma durumudur. Çünkü, özellikle 1970'ler ve kısmen de 1980'lerdeki krizler, her ikisi de NATO ittifakının üyesi olan ve dolayısıyla genel stratejik hedefleri örtüşen Türkiye ve AB'nin, Ankara Anlaşması ve Katma Protokolde belirtilen tam üyelik şartlarını yeterince yerine getirmemelerinden kaynaklanmışken; 1990'lardaki kriz, Soğuk Savaş sonrasında NATO (Batı) ittifakında ve uluslararası sistemde görülen stratejik sorunlar sonucunda, Türkiye ve AB'nin artık farklı hedefler ve niyetler peşine düşmelerinden kaynaklanmıştır. Daha açıkçası, Türkiye ve AB, 1990'larda gelişen yeni dünya düzeninde farklı hedeflere sahip olmaları nedeniyle birbirilerini eskisi gibi algılamaktan vazgeçmişlerdir.

Yapısal kriz sürecinin başlangıcında rol oynayan önemli bir kırılma noktası, Türkiye'nin Nisan 1987 tarihinde AB'ye (1993'e kadar AT'ye) tam üye olmak için yaptığı sürpriz resmi başvurunun, iki buçuk yılı aşan bir süre geçtikten sonra AT Komisyonunun Aralık 1989 tarihli "Görüşü / Avis" ve AT Bakanlar Konseyi'nin Şubat 1990'da bu Görüşü "Onaylaması" ile ret edilmesidir. AT Komisyonu, "Komisyonun Türkiye'nin Topluluğa Üyelik Talebi Hakkındaki Görüşü" başlıklı raporunda, ret kararı iki nedene dayandıyordu: Birincisi, AB, kendi iç pazarını tamamlamıncaya kadar (1993) yeni bir üyelik müzakeresi başlatmaya hazır değildir; İkincisi, Türkiye'nin mevcut ekonomik (yapısal ekonomik, endüstriyel ve tarımsal sorunlar), sosyal (nüfus büyüklüğü) ve siyasi (insan hakları, demokrasi, Kıbrıs) şartları AB'ye tam üye olmaya yeterli değildir ve bu nedenle tam üyelik durumu her iki taraf için de zorluklar yaratacaktır.⁵ AB, Türkiye'nin tam üyelik müracaatını reddetse de, Türkiye'nin tam üye olmaya "ehil" (eligible) bir ülke olduğunun altını çiziyor ve meşhur "Matutes Paketi" ile Türkiye ile AB

⁵ Commission of the European Communities, *Commission Opinion on Turkey's Request for Accession to the Community*, SEC(89), 2290 Final/2, Brüksel, 20 Aralık 1989.

arasındaki ilişkilerin 1973 Katma Protokol ile başlayan Gümrük Birliği çerçevesinde geliştirilmesini istiyordu.⁶

Bu tarihi gelişme sonrasında Türkiye-AB ilişkilerinde tam üyelik konusu gündemden düşerken, Gümrük Birliği bağlamında ekonomik, ticari ve mali yakınlaşmanın geliştirilmesi konusu ön plana çıkmıştır. Gerçekten, 1993 yılı geldiğinde AB iç pazarını tamamlamasına ve hatta üç ülkeyi (Avusturya, Finlandiya, İsveç) tam üye yapmak için karar vermiş olmasına rağmen, Türkiye'yi tam üyelik perspektifi içine almamıştır. Bunun üzerine taraflar 1995 sonunda Gümrük Birliği sürecinin tamamlanması üzerine yoğunlaşmıştır. Bu arada, 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Avrupa "Birliği" düzeyine gelen ve Haziran 1993 Kopenhag Zirvesinde meşhur Kopenhag Kriterlerini kabul AB, Türkiye'nin önündeki şartları daha keskin hale getirmiştir: Türkiye, Kopenhag Kriterlerinde belirtilen "siyasi, ekonomik ve hukuki şartları yerine getirmediği tam üye olamaz"dı. İlave olarak, aynı dönemde, AB, Türkiye ile tam üyelik konusunu gündeminden düşürmesinin aksine, Kıbrıs Rum Kesimi'nin Kıbrıs Cumhuriyeti adına AB'ye tam üye olması için süreci işletmeye devam etmiştir.

İkili ilişkilerde yukarıda görüldüğü şekilde olumsuz bir noktaya gelen Türkiye ve AB, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan uluslararası ortam ve şartları, öncelikle kendi çıkarları açısından ama aynı zamanda uluslararası politikasının şekillenmesi bakımından farklı açılardan algılamaya ve aşamalı bir süreçte birbirlerine karşı şüpheli ve soğuk bakmaya başlamıştır. Farklı algılamalara dayanan karşılıklı eylemler, Türkiye ve AB'yi zaman zaman çatışma noktasına sürükleyerek ikili ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla Gümrük Birliği'nin tamamlanmış olması gibi bir istisna dışında, Türkiye-AB ilişkileri siyasi, sosyo-psikolojik ve diplomatik birçok derin sıkıntılarla karşılaşmıştır. Bunun temel nedeni, her iki tarafın sahip oldukları farklı dünya algılamaları idi.⁷

Türkiye, her ne kadar Soğuk Savaş sonrası ortamda NATO/Batı ittifakı içindeki önemini azalacağı endişesine kapılsa da,⁸ aslında aynı

⁶ Press Conference by Mr. Matutes on Membership of Turkey to the Community, Commission of the European Communities, December 1989, Brüksel, ref BIC/89/393. Bu belgeyle ilgili olarak ayrıca bkz: William Hale, *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, London, Frank Cass, 2002, s.178-179 ve 234-235.

⁷ Bkz.: Ali Karaosmanoğlu, "Türkiye Açısından Avrupa Güvenlik Kimliği: Jeopolitik ve Demokratik Ufuk", Şaban Çaltı, İhsan Dağı ve Ramazan Gözen (der.), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, Ankara, Liberte, 2001, s.65-69; Ali Karaosmanoğlu, "Europe's Geopolitical Parameters", *Turkey and Central and Eastern European Countries in Transition: Comparative Study with a View of Future Membership to EU* konulu konferansta sunulan bildiri, 9 Mart 1996, Bilkent, Ankara, s.12-16.

⁸ Örneğin, dönemin Cumhurbaşkanı Özal böyle bir endişe içinde idi: Turgut Özal, "Turkey in the Southern Flank", *Rusi and Brassey's Defence Yearbook*, 1989.

zamanda bu ortamdan avantajlar elde edebileceği ve çıkarlarını arttırabileceği ümidini de taşımıştır. Dönemin üst düzey yöneticileri, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan Sovyet sonrası uluslararası güç boşluğunu Türkiye'nin büyük güç olması için bir fırsat olarak görmüştür.⁹ Sovyetler'in dağılması sonucu ortaya çıkan Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar ve hatta Ortadoğu'yu kapsayan ve kısaca Avrasya denilen bölgede, Türkiye sahip olduğu tarihi, kültürel ve jeopolitik avantajlarını kullanarak "lider ülke" olma yönünde bir dış politika ya da strateji izlemiştir.

Gayet doğaldır ki, böylesi avantajları ve fırsatları önünde bulan hiçbir devlet farklı davranamazdı; bu klasik bir reelpolitik refleks idi. Ancak böylesi bir stratejinin başarıyla hayata geçirilebilmesi için reelpolitikanın bir başka kuralı olan "stratejiye uygun kapasitenin bulunması" ve "sistemdeki güç dengesi"nin bu stratejiyi uygulamaya müsait olması gerekirdi. Türkiye, bu iki gereksinimi karşılamak amacıyla tek bir yol izledi: Yeni dönem ve ortamda tek süper güç olarak kalmış olan ve Türkiye'nin de ilgi duyduğu alanlarda etkili olmaya çalışan ABD ile çok yönlü ve sıkı bir stratejik işbirliği geliştirdi. Bu işbirliğinin omurgasında şu faaliyetler bulunuyordu: Bu bölgede stratejik işbirliği çerçevesinde birlikte hareket etmek, askeri ve silahlı kuvvetlerin faaliyetlerine ağırlık vermek, bölgede etkili olmaya çalışan diğer düşman aktörlere karşı işbirliği içinde birlikte mücadele etmek ve benzeri stratejik uygulamalar yapmak.¹⁰

Bu stratejinin en önemli boyutu, 1990-1991 Irak savaşında ve sonrasında oluşan Irak sorununda ortak hareket etmek ve bu ülkeyi askeri, siyasi ve ekonomik olarak baskı altında tutmaktı. Türkiye ve ABD'nin Irak'a dönük ortak politikasının önemli boyutları şunlardı; Çekiç Güç operasyonları, Irak'a karşı ambargo, Irak'ın kuzeyinde (Kuzey Irak'ta) Irak'lı Kürtlerle yakın diyalog, Türkiye'nin PKK'ya karşı mücadelesine destek.¹¹

Irak'a dönük işbirliğine ilave olarak, bu strateji, Ortadoğu'da Arap-İsrail barış sürecinde, Balkanlarda (Bosna-Sırp savaşında, Türk-Yunan dengesinde), Kafkaslar ve Orta Asya'nın dönüşümünde işbirliği yapmayı da içeriyordu. ABD ve Türkiye arasında oluşan bu stratejik iş-

⁹ 1990 sonrasında T.C. Cumhurbaşkanları Turgut Özal ve Süleyman Demirel ve diğer kişilerin ileri sürdüğü "Adriyatikten Çin Seddine Türk Dünyası" kurma projesi, bu algılamayı yansıtır.

¹⁰ 1990'larda Türkiye-ABD arasındaki ilişkilerin bir değerlendirmesi: Alan Makovsky, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Politikası", Morton Abramowitz (der.), *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, çev. Faruk Çakır ve Nasuh Uslu, Ankara, Liberte Yayınları, 2001.

¹¹ Bkz. Ramazan Gözen, *Amerikan Kısacasında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Ankara, Liberte Yayınları, 2000.

birliğine zaman içinde İsrail ve Gürcistan da katılırken; Rusya, İran, Ermenistan ve Yunanistan karşı kampta yer aldılar. Sonuç olarak, 1990'lı yıllar, bu iki gayr-i resmi/yazılı olmayan ittifak arasındaki güç dengesi mücadelesi şeklinde geçti.

AB'nin İngiltere gibi "Atlantikçi" olarak bilinen ülkeleri hariç, "Avrupacı" ülkeleri (özellikle Almanya, Fransa, Belçika, Lüksemburg)¹² bu güç dengesinin ya dışında kalmışlar ya da çoğunlukla dolaylı yollardan ABD-Türkiye kampının karşısında bir yerde pozisyon almışlar, Türkiye ve ABD'nin Irak operasyonlarına şüpheyle yaklaşmışlardır. Dolayısıyla başta Fransa ve Almanya olmak üzere AB ülkelerinin çoğu, Türkiye'nin yeni gelişen dış politika stratejisine yani Avrasya vizyonuna paralel düşünmüyorlardı. AB'nin yeni dönemdeki dış politika stratejisi, Türkiye'nin dış politika stratejisiyle büyük ölçüde çatışıyordu.

Bunun en önemli nedeni, AB'nin de bu yeni ortam ve dönemde kendine yeniden çeki düzen verme ve dünya politikasında yeni roller üstlenme çabası içine girmiş olmasıdır. AB, yeni dönemde yeni bir siyasal kimlik çerçevesinde bütünleşmesini tamamlamak istiyordu. AB siyasal kimliği Türkiye'yi iki açıdan dışarıda tutuyordu. Birincisi, AB bütünleşmesinin sınırları Türkiye dışarıda kalacak şekilde çizilmek isteniyordu. Soğuk Savaş bittiğine göre artık Türkiye'nin AB içinde kalmasına ihtiyaç yoktu. Türkiye, farklı kültürel, tarihi ve jeopolitik nedenlerle AB'nin bir parçası olamazdı. İkincisi, AB, Maastricht Antlaşması, Kopenhag Kriterleri, Amsterdam Antlaşması, Nice Antlaşması gibi belgelerde belirtildiği üzere "dış, güvenlik ve savunma politikası"nı oluşturmaya çalışıyordu. Türkiye'nin "Avrasya vizyonu" bu siyasal kimliğe uyumlu değildi. Türkiye'nin izlediği dış politika stratejisinin AB'nin oluşturmaya çalıştığı siyasal kimlikle uyuşmadığı açıktı. Zira Türkiye, uyguladığı iç/dış askeri ve güvenlik politikaları ile AB'nin kurmaya çalıştığı Avrupa bütünleşmesi ve dünya düzenine zarar veriyordu. Daha somut olarak belirtirsek, Türkiye'nin iç politikasında görülen insan hakları ihlalleri, demokratikleşme sorunu, ekonomik istikrarsızlıklar, sosyal ve kültürel ayrışmalar; ve dış politikasında özellikle Irak, Kafkaslar ve Bosna sorunlarında ABD ile işbirliği içinde yapılan askeri kuvvetler ağırlıklı faaliyetler, AB felsefesi ve ilkeleriyle uyuşmuyordu. Daha da önemlisi, Türkiye'nin sorunları ve faali-

¹² Atlantikçi-Avrupacı ayırımının anlamı özetle şudur: "Atlantikçiler", AB'nin Güvenlik ve Savunma Politikasının NATO kapsamında gelişmesini isteyen ülkeleri (özellikle İngiltere, Hollanda, İtalya, Danimarka, İsveç, Portekiz, İspanya) ifade ederken; "Avrupacılar", AGSP'nin AB'nin otonom yapısı içinde gelişmesini isteyen ülkeleri (özellikle Almanya, Fransa, Belçika) ifade eder.

yetleri, AB'yi de ilgilendiren bölgelerdeki istikrarsızlığı daha da artırmaktaydı.

Bu arada Türkiye'nin 1990'lar boyunca ABD ile işbirliği çerçevesinde yürüttüğü Irak politikası AB'nin tepkisini çekti. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta gerçekleştirdiği askeri ve siyasi faaliyetler, PKK terörü ile savaş yöntemleri, bu süreçte yapılan insan hakları ihlalleri, AB ülkeleri tarafından kıyasıya eleştirildi. Bu tür olumsuz algılamaların oluşumunda başrol oynayan faktör, özellikle Türkiye'nin 1990-1991 Irak savaşı sonrasında Irak'a dönük uyguladığı dış politika idi. Türkiye'nin PKK terörüne karşı savaş amacıyla Kuzey Irak'ta yürüttüğü operasyonlar ve bunların ortaya çıkardığı sonuçlar, Türkiye'nin "güvenlik tüketen ülke" olarak algılanmasına neden oluyordu. Diğer yandan, AB ülkelerinin bir çoğunun PKK terör örgütüne mensup kişilerin veya taraftarlarının ülkelerinde sığınmalarına ve faaliyet yapmalarına izni vermeleri ve Türkiye'nin terörle mücadele çerçevesinde yürüttüğü politikayı eleştirmeleri, Türkiye'nin AB'ye olan bakışını olumsuzlaştırdı. Bu algılama ve yaklaşım farkları nedeniyle Türkiye ve AB'nin stratejik ve güvenlik algılamaları uyuşmuyor ve bunun sonucunda Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreci işlemez hale geliyordu.

Bu veriler ışığında, Türkiye'de Avrasya bağlantısına önem veren gruplar, partiler ve liderler açısından Türkiye'nin AB'ye üyeliği zaten çok istenebilecek bir şey değildi. Zira, Türkiye'nin AB'ye üye olması, her şeyden önce Türkiye'nin bu büyük dış politika stratejisinin gerçekleşmesine engel olurdu. Bunun üç nedeni vardı: Birincisi, AB kriterleri ve ilkeleri, Türkiye'nin "devlet anlayışında" ve "dış ve iç politika mekanizmaları"nda köklü değişikliklerin yapılmasını, silahlı kuvvetler ağırlıklı yapının sivilleşmesini talep ediyordu ki bu, Türkiye'nin Avrasya'ya dönük stratejisinin uygulanmasına engel olurdu. İkincisi, AB'nin radikal değişim gerektiren talepleri, Türkiye'nin zayıflamasına hatta bazılarının göre parçalanmasına kadar gidebilir ve Türkiye'yi iç ve dış politikada istikrarsız hale getirirdi. Üçüncüsü, Türkiye'nin stratejik çıkar ve hedefleri ile AB'nin stratejik hedef ve çıkarları zaten uyuşmuyor, hatta çatışmıyordu. Örneğin, Kıbrıs sorunu, PKK sorunu, Ermeni sorunu, azınlıklar ve özgürlükler sorununda iki tarafın politikaları çatışma içindeydi.

Bu yollarla ve nedenlerle farklılaşan algılamalar, Türkiye'nin AB'ye üye olma yönünde adımlar atmasını ve yaklaşmasını engellediği gibi, daha da kötüsü, tarafları birbirinden giderek uzaklaştırdı. Bu sürecin en kötü dönemi 1996-1997 yılında yaşandı: Türkiye, 1996'da tamamlanan Gümrük Birliği'nin yarattığı olumlu havaya rağmen Kopenhag Kriterlerine uygun reformları gerçekleştir(e)mezken, "28 Şubat süreci" olarak bilinen "post modern askeri darbe" ortamı ülkeyi AB standartlarından

daha da uzaklaştırıyordu. Bu ortamda yapılan 12-13 Aralık 1997 tarihli AB Lüksemburg Zirvesi, Türkiye'yi AB'ye tam üye olmayı bekleyen aday ülkeler listesine dahil etmedi. Lüksemburg Zirvesinde belirtilen aday ülkeler arasında Türkiye'nin ismi olmadığı gibi, Türkiye'den çok daha sonra tam üyelik için başvurmuş olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin listeye girmiş olması, Türkiye-AB ilişkilerindeki güvensizliği daha da artırıyordu. Mesut Yılmaz Koalisyon Hükümeti buna tepki olarak Türkiye-AB siyasi ilişkilerini resmen dondurma kararı aldı. Böylece, yüzyıllara dayanan (özellikle 1856 Paris ve 1878 Berlin Konferanslarından beri devam eden) Türkiye'nin genel olarak Avrupa'ya ve özelde AB'ye üye olma düşüncesi ve süreci, durma noktasına geliyordu. Bu tarihsel kriz, Türkiye'nin iç ve dış politikasında Batılılaşmayı savunan kesimlerde büyük bir şoka neden olurken, AB ülkelerindeki Türkiye yanlısı gruplarda büyük bir şaşkınlığa yol açtı.

Bu kriz ortamı, tam üyelik sürecinin işleyişini durdurduğu gibi, Türkiye ve AB'nin güvenlik ve stratejik bakışları arasındaki uçurumu daha da derinleştirdi: Türkiye'de kamuoyunun bir kesimi, AB dışında alternatif yönelimler bulunması gerektiğini ifade ederken; AB tarafında, Türkiye'nin yerinin AB dışında olması gerektiğini söyleyenlerin sesleri daha kuvvetle çıkmaya başladı.

Bu gelişme doğal birşey değildi; Türkiye'nin AB'den AB'nin Türkiye'den kopması ve uzaklaşması, her iki tarafın da çıkarlarına aykırı bir durumdu. Türkiye'nin AB sisteminden kopması, iç ve dış politikasına onarılması mümkün olmayan sorunlar yarattı. İç politikada zaten varolan sorunlar daha da kötüye giderdi. Dış politikada ise, Türkiye'nin dış politika stratejisini askeri yöntemlerle uygulamaya devam etmesi, Türkiye ve Avrupa'nın ortak alanları olan Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu'daki sorunları daha da kötüleştirirdi; özellikle Kıbrıs, Yunanistan, Akdeniz ve Balkanlar'da Türkiye ve AB arasında çatışma riskleri yaratabilirdi.

İşte bu iç ve dış politika kaygılarını yok etmek ve yüzyıllara dayanan bir süreci devam ettirmek amacıyla 1997 sonrasında her iki tarafta da "restorasyon tartışmaları" yaşandı. AB tarafında Türkiye'nin AB'den kopmasının Türkiye ve AB için yaratacağı sorunlar üzerinde tartışmalar yaşanırken, Türkiye tarafında Türkiye'nin çağdaşlaşmasının ve gelişmesinin ancak AB'nin ilkeleri ile gerçekleşebileceği yönünde eğilim tekrar hatırlandı.¹³ 1997 Lüksemburg Zirvesinden 1999 Helsinki Zirvesine kadar geçen süreçte, tarafların birbirine yakınlaşmasında ve stratejik al-

¹³ Bu sürecin kısa bir analizi için bkz. Şaban Çahş, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*, Ankara, Nobel Yayınları, 2006, s. 360-376.

gılamaların olumlu yönde dönüşmesinde beş önemli faktör rol oynamıştır:

Birincisi, 1999 yılında Türkiye’de ve Almanya’da meydana gelen hükümet değişiklikleri, yani Türkiye’de Sosyal Demokrat Ecevit’in ve Almanya’da Sosyal Demokrat Schröder’in başkanlıklarında koalisyon hükümetlerinin kurulması, bu değişimde rol oynayan etkenlerden önemli biridir.¹⁴ İkincisi, Türkiye’de 28 Şubat sürecinde giderek kötüleşen ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar ve bu sorunların ortaya çıkacağı potansiyel riskler, hem AB’de hem de Türkiye’de endişeler oluşturdu. Bunun üzerine, Türkiye’nin Batı (AB) ile bağlarının tekrar güçlendirilmesi ve böylece Türkiye’nin uluslararası sistemdeki konumunun korunması düşüncesi hakim oldu. Üçüncüsü, Türk-Yunan ilişkilerinde Kıbrıs, Ege ve azınlıklar sorunlarının çözülebilmesinin ancak Türkiye ile yakın diyalog ve işbirliği yoluyla mümkün olabileceği kanaatinin öncelikle Yunanistan’da ve ardından tüm AB ülkelerinde uyanmış olmasıdır.¹⁵ Dördüncüsü, ABD’nin, Türkiye’nin hem Batı sisteminden kopmasını önlemek hem de AB içinde meşhur tabirle “Truva atı” politikası uygulayabilmek amacıyla Türkiye’nin AB üyeliğine desteğini arttırmasıdır. Bu noktaya ilgili olarak, “ABD’nin kendi başına böyle bir hedefi gerçekleştirebilmesinin mümkün olmayacağı” haklı olarak ileri sürülebilir. Fakat her ne kadar, bir dış aktör olan ABD’nin Türkiye’nin üyeliği konusunda AB’ye etki yapması mümkün olmasa da, AB içindeki İngiltere gibi “Atlantikçi” ülkeler aracılığıyla Türkiye’nin üyeliğine destek verilmesini sağlaması pekala mümkündür. Zira, son dönemde Blair Hükümeti’nin Türkiye’nin üyeliği konusunda artan desteğini gözden kaçırmamak gerekir. Buradan hareketle, ABD’nin Türkiye’nin üyeliği konusunda AB üzerinde dolaylı yollardan etkili olduğu sonucuna varabiliriz. Son olarak, bazı yazarlar tarafından ileri sürülen, “17 Ağustos 1999 tarihinde Türkiye’de meydana gelen feci Marmara depreminin etkisi” dahil edilebilir. Zira, deprem felaketi, tüm dünyada olduğu gibi AB ülkelerinde (ve özellikle bu konuda benzer bir kadere sahip komşu Yunanistan’da) Türkiye’ye dönük sosyo-psikolojik sempati uyandırmıştır.¹⁶

Bu yeniden düşünme ve değerlendirme dönemi sonunda, 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi, Türkiye’nin AB’ye tam üye olmaya

¹⁴ Christopher Brewin, *Turkey and Europe after the Nice Summit*, İstanbul, Tesev Yayınları, 2002, s. 25; Heinz Kramer, “German Policy toward Turkey and the Red-Green Coalition Government (1988-2003)”, *Essays in Honour of Seyfi Taşhan, Contemporary Issues in International Politics*, Ankara, Foreign Policy Institute, 2004.

¹⁵ Brewin, *Turkey and Europe after the Nice Summit*, s. 27.

¹⁶ Bu süreçle ilgili olarak örneğin, Çalış, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, s. 368-369.

“aday bir ülke” olduğunu kabul etti.¹⁷ Böylece Türkiye, Lüksemburg’dan sonra iki yıl gecikmeyle listeye dahil edilmiş oldu. Sadece Helsinki Zirvesi öncesi yaşanan süreç ve kararın kendisi değil, aynı zamanda ortaya çıkardığı sonuçlar da Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimi ve özellikle tarafların birbirine “stratejik olarak yakınlaşmaları” açısından tarihi öneme sahip bir dönüm noktasıdır. Zira, Helsinki Zirvesi kararları, Türkiye’nin AB’ye tam üye olabilmesi için iki temel ön şart ortaya koymuştur: Birincisi, Türkiye’nin Kopenhag Kriterlerini tam olarak yerine getirmesi; ikincisi, dış politikasında AB’nin savunduğu uluslararası politika anlayışı ve değerleri yönünde adımlar atması, ve daha spesifik olarak Kıbrıs sorunu ve Yunanistan ile Ege sorunlarının ikili diyalogla veya BM çerçevesinde veya gerektiğinde Uluslararası Adalet Divanı yoluyla çözümüne destek vermesi.¹⁸

Yakınlaşma ve Güvensizlik İkilemi: Reformlar ve AGSP Krizi

Helsinki Zirvesi sonrasında ortaya çıkan bahar atmosferinde Türkiye, Kopenhag Kriterleri çerçevesinde önemli adımlar atmaya başladı. Çok sayıda yasa ve diğer mevzuatta düzenlemeler yapmak amacıyla üç adet uyum paketi çıkardı: 3 Ekim 2001’de 1982 Anayasasının Başlangıç, 32. ve bir geçici maddesinde, ve 1 Aralık 2002 tarihinde 86. maddesinde değişiklikler yaptı. Bunun ardından, 6 Şubat 2002’de Birinci Uyum Paketi, 22 Şubat 2002’de İkinci Uyum Paketi ve 3 Ağustos 2002’de Üçüncü Uyum paketi ile birçok yasada AB Kopenhag Kriterlerine uygun değişiklikler yaptı. Daha önceleri büyük bir sorun yaratan ve AB standartlarına uygun hale getirilen düzenlemeler şunlardı: Düşünce ve ifade özgürlüğü alanı genişletildi; özel hayatın gizliliği, haberleşme ve konut dokunulmazlığı alanlarındaki güvenceler artırıldı; siyasi partilerin kapatılması zorlaştırıldı; idam cezası belli şartlar hariç kaldırıldı; azınlık vakıflarının mal edinmelerinin önündeki engeller kaldırıldı; anadilde yayın yasağı kaldırıldı; MGK’nın yapısında değişiklikler yapıldı.¹⁹

¹⁷ Helsinki European Council, 10-11 December 1999, Presidency Conclusions, http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/ACFA4C.htm.

¹⁸ Türkiye-AB yakınlaşmasının ve 3 Ekim 2005’de başlayan tam üyelik müzakerelerinin Türk dış politikasının dönüşümüne etkisini bir başka çalışmada analiz ettik: Ramazan Gözen, “Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği’ne Doğru Dönüşümü”, Dumlupınar Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkez ile Duisburg Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından 16-17-18 Mart 2006 tarihinde Kütahya’da yapılan *International Symposium on the Changes and Transformations in the Socio-Economic and Political Structure of Turkey within the EU Negotiations* sempozyumunda sunulan bildiri.

¹⁹ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/adayliksureci.pdf>. Bu süreçle ilgili detaylı bir analiz: Meltem Müftüler Baç, “Turkey’s political reforms and the impact of the European Union”, *South European Society & Politics*, Cilt 10, No 1, Nisan 2005, s. 17-31.

AB'nin Türkiye'yi olumlu algılamaya başlamasının ilk göstergesi, Türkiye'ye üyelik perspektifi veren Mart 2001 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi'dir. Bu belge Türkiye'nin AB'ye üye olabilmesi için yapması gereken reformların detaylarını ortaya koymuştur. Buna karşılık olarak Türkiye, AB müktesebatını (*acquis*) kabul etmek amacıyla gerçekleştireceği reformların listesini içeren Ulusal Programı Mart 2001'de açıkladı. Ve 11 Eylül 2001 tarihinde Dışişleri Bakanları düzeyinde Lüksemburg'da toplanan AB-Türkiye Ortaklık Konseyi, Ön Katılım Sürecini resmen başlattı.

Siyasal alanda gelişen bu bahar havasına rağmen, Türkiye-AB ilişkilerinin kriz dönemi bu yıllarda (yani 2003 Irak savaşı öncesinde) tam olarak sona ermemiştir. Zira, aynı dönemde bu kez Türkiye'nin AB'nin oluşturmaya çalıştığı Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) içindeki konumu üzerine bir kriz gelişti. Türkiye AGSP'ye uygun bir şekilde dahil edilmediğini ileri sürerek, AGSP'nin NATO kaynaklarını kullanma talebini 14 Aralık 2000 tarihindeki NATO Konsey toplantısında veto etti.²⁰ AGSP ile NATO işbirliğini engellemesi sonucunda Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan kriz, her ne kadar Mart 2002 tarihi itibarıyla bitme noktasına gelmişse de; genel kriz ortamı 3 Kasım 2002'de Türkiye'de yapılan genel seçimler sonrasında kurulan AKP hükümeti ve özellikle Irak savaşı dönemine kadar devam etti.²¹

1999 Helsinki Zirvesinin AGSP ile ilgili kararlarına genel olarak baktığımızda şunu söylemek mümkündür: Aslında Türkiye'den istenen; AGSP'ye "marjinal üye"²² olarak katılması ve bu çerçevede yukarıda bahsettiğimiz yöndeki "dış politika ve stratejisini" terk ederek AGSP'ye uygun bir dış, güvenlik ve savunma politikası izlemesi idi. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin devlet ve hükümet bazında bu beklentiye tam olarak uymakta direnmesi hiç de sürpriz değildi. Gerek Başbakan Ecevit ve koalisyon partilerinden MHP Genel Başkanı Bahçeli ve gerekse askeri ve sivil bürokrasi, Kıbrıs ve Ege sorunlarında AB'nin istediği şekilde (BM şemsiyesi altında da olsa) çözüme gidilmesine, AGSP'nin "marjinal üyesi" olarak kabul edilmeye ve AGSP operasyonlarında "marjinal" olarak rol oynanmasına karşı idiler. Bu bağlamda ve amaçla, Türkiye AGSP'nin içinde marjinal yer almaktansa ABD'nin ön planda olduğu NATO çerçevesinde hareket etmeye devam etti. NATO zırhını kullanarak AGSP'ye karşı pozisyon aldı;²³ ve bu yolla, bazılarının ileri sürdüğü "AGSP'nin Türkiye'nin yakın çevresi

²⁰ <http://www.euractiv.com/Article?tcmmuri=tcm:29-114188-16&type=LinksDossier>.

²¹ Türkiye-AGSP krizi hakkında bkz.: Ramazan Gözen, *Turkey's Delicate Position between NATO and the ESDP*, Ankara, Center for Strategic Research, SAM Papers 1/2003, 2003.

²² *Ibid.*, s.52-54.

²³ Türkiye'nin bu çerçevede NATO politikası hakkında bkz. *Ibid.*, s.29-41.

olan bölgelerde ve özellikle Kıbrıs ve Ege'de herhangi bir operasyon yapması ihtimaline" engel olmaya çalıştı.²⁴

2000-2002 yıllarında yaşanan Türkiye-AGSP krizi, aslında ve özde, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası ABD ile işbirliği halinde izlemeye çalıştığı strateji ile AB'nin oluşturmaya çalıştığı Birlik felsefesinin çatışmasından başka bir şey değildi. Bu çatışma esasında 1999 Helsinki Zirvesi ile başlayan yeni anlayış ve bakışa da zarar veriyordu. Türkiye her ne kadar Kopenhag Kriterlerine uygun olarak anayasa reformu yapmaya çalışmakta ve üyelik yolunda adım atmaya çalışmakta idiyse de, AGSP ve dış politika konusunda işbirliğine gitmediği için hedefe ulaşmakta güçlük çekmekte idi.

11 Eylül Konjonktüründe Zorunlu Yakınlaşma

Nasıl ki Soğuk Savaş sonrası ortam ve dönem Türkiye ve AB'nin birbirinden uzaklaşmasında etkili olmuşsa, 11 Eylül olayı ve sonrasında ABD'nin ortaya koyduğu "şahin/müdahaleci" dış politika yaklaşımı Türkiye ve AB'nin birbirine daha da yakınlaşmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu yakınlaşmanın gerekliliği, tarafların bu yeni konjonktürde birbirini algılamalarındaki değişimlerden kaynaklanmaktadır: Bir yandan ABD'nin başrol oynadığı terörle mücadele operasyonları sonucu İslam dünyası ile Hıristiyan/Batı dünyasının "medeniyetler çatışması"na gitme ihtimali ve bunun ortaya çıkaracağı riskleri önlemek amacıyla Türkiye'nin iki dünya arasında yatıştırıcı rolü oynayabileceği düşüncesi; diğer yandan da bu süreçte ABD'nin Afganistan ve Irak'ta yaptığı gayri meşru operasyonların başka İslam ülkelerinde de tekrar etmesine karşı AB ve Türkiye'nin işbirliği içine girmesi düşüncesi.

11 Eylül terör saldırıları ve sonrasında ortaya çıkan konjonktürde, AB ve ABD açısından Türkiye'nin önemi bir anda ve büyük ölçüde artmıştır. Türkiye'nin tarihi, kültürel, sosyal ve jeopolitik konumu itibarıyla bir İslam ülkesi, ama siyasi, ekonomik, askeri ve dış politikası itibarıyla Batılı bir ülke olması onun değerini arttıran ana faktördür.

Ancak Türkiye'nin bu öneminin uygulamaya nasıl sokulacağı konusunda, AB ve ABD arasında farklılık bulunmaktadır. Teorik ve felsefi açıdan, AB'nin Türkiye'ye bakışı ve Türkiye'den beklediği fonksiyon ile ABD'nin bakışı ve beklentisi, bu iki aktörün uluslararası politika anlayışları nedeniyle farklıdır. Uluslararası politika anlayışı "diyalogcu,

²⁴ Örneğin, Mustafa Kibaroglu, "Turkey's triple-trouble: ESDP, Cyprus and Northern Iraq", *Insight Turkey*, Vol 4, No 1, Ocak-Mart 2002, s. 51-53. Bu spesifik sorunun Türkiye'nin istediği yönde çözüldüğü söylenebilir. Zira, Türkiye ile AB arasında varılan anlaşmaya göre, AGSP, Türkiye'nin yakın çevresinde operasyon yapmayacak. Bkz: Gözen, *Turkey's Delicate Position*, s. 120-121.

reformist ve işbirliği merkezli bir felsefe"ye dayanan AB açısından Türkiye, bu anlayışa uygun rol oynayabilir; yani, kendisinden başlayarak tüm İslam dünyasında siyasi, ekonomik ve sosyal reformlar yoluyla demokrasi, insan hakları, piyasa ekonomisi ve hukukun üstünlüğüne uygun düzenlerin kurulmasında siyasi rol oynayabilir ve bu yolla hem İslam dünyasından kaynaklanan terörün sona ermesine hem de iki dünya arasında yakınlaşmaya yardımcı olabilir.²⁵

Türkiye'nin dönüştürücü rolü, sadece İslam dünyası değil aynı zamanda Avrupa içindeki İslam toplumları açısından da dikkate alınabilir. Zira Türkiye, Almanya başta Avrupa'nın her ülkesinde yaşayan Türklerin, Fransa'daki Cezayirlilerin, İngiltere'deki Hint ve Pakistanlıların ve diğer Avrupa ülkelerindeki tüm Müslümanların AB toplumlarına entegrasyonunu sağlayacak bir sürecin başlamasına psikolojik katkıda bulunabilir. AB içinde ve dışındaki Müslümanların terörün tuzağına düşmesini önlemek ve böylece medeniyetler çatışması riskini durdurmak için diplomatik, siyasi, kültürel ve psikolojik katkıda bulunabilir.

Uluslararası politika anlayışı "askeri, tek yanlı ve radikal dönüşümleri içeren bir felsefe"ye sahip olan George W. Bush liderliğindeki ABD açısından ise Türkiye'nin rolü, yukarıda belirttiğimiz "siyasi-ekonomik-sosyal-hukuki" (*soft*) katkılardan ziyade öncelikle ve özellikle ABD'nin İslam dünyasının çeşitli ülkelerinde "terörle mücadele" çerçevesinde yapacağı operasyonlara "askeri" (*hard*) destek vermesi ve bu ülkelerde ABD'ye yakın rejimlerin kurulmasında rol oynamasıdır. Ama bu rol, Irak ve Afganistan operasyonlarında görüldüğü gibi, Türkiye'nin eşit bir müttefik olarak operasyonlara katılması şeklinde değil, ancak ABD'nin istediği kadar ve şekilde gerçekleşecektir.

Peki, AB ve ABD'nin bu bakış ve algılamalarının Türkiye'deki karşılığı neydi? Türkiye 11 Eylül ortamında bu yönde bir rol oynamaya hazır mıydı? Türkiye'nin 11 Eylül ve sonrasını nasıl gördüğü ve bu bağlamda AB ve ABD ile nasıl bir ilişki kurmak istediğini görmek gerekir.

Türkiye'de Yeni Dönem: AKP ve AB

Ecevit koalisyon hükümeti ve devlet organları, ABD'nin 11 Eylül bağlamındaki askeri operasyonlarına önceleri temkinli yaklaştı.

²⁵ İslam Konferansı Örgütü ve AB arasında diyalogu artırmak amacıyla Türkiye'nin girişimiyle İstanbul'da toplanan İKÖ-AB Ortak Forum'u bu düşüncenin önemli bir göstergesidir. Bu toplantıda yapılan konuşmalar ve faaliyetler için bkz: *OIC-EU Joint Forum: Civilisation and Harmony: The Political Dimension*, 12-13 Şubat 2002, İstanbul, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2002.

Türkiye, her ne kadar ABD'nin 11 Eylül'de karşılaştığı terör saldırılarına karşı bir tavır aldı ve ABD'ye destek verdi ise de, ABD Başkanı ve bazı Yeni Muhafazakarların İslam ile terör arasında paralellik kurma çabalarına ve bu tanım çerçevesindeki savaş girişimlerine karşı çıktı. Örneğin, Yılmaz ve Ecevit koalisyon hükümetleri, ABD'nin Afganistan operasyonuna Türk askeri gönderme konusunda çekinceli davrandı ve Irak'ı işgal operasyonu projesine karşı çıktı.²⁶ Her ne kadar, Afganistan operasyonu sonrasında Ecevit koalisyon hükümeti bu ülkenin yeniden yapılanması çalışmalarına yapıcı askeri destek vermişse de, Irak operasyonuna prensip olarak destek vermediği gibi, fiili olarak bunu uygulamaya ömrü yetmedi. Zira 3 Kasım 2002'de yani ABD'nin Irak'ı işgalinden bir süre önce yapılan genel seçimlerde yenilgiye uğradı ve Meclis'in dışında kaldı.

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçim ve sonuçlarının Türkiye siyasi tarihi açısından çok önemli bir dönüm noktası olduğundan hiç kimsenin şüphesi yoktur. Seçim öncesi dönemde yaşanan ekonomik, siyasi, sosyal ve sosyo-psikolojik problemler ve 28 Şubat sürecinde tasfiye edilen siyasal İslamcı Refah Partisi ve mensupları ve baskı altına alınan tabanın siyasi eğilimlerindeki değişimler de göz önünde bulundurulduğunda, bu seçim sonuçlarının önemi daha da çok anlaşılır hale gelir. 1990'lardan 2002'ye kadar yaşanan krizlerden yorgun olarak çıkan Türk halkının, bu seçimlerde ortaya koyduğu resim, içeride ve dışarıda tam bir şok ve şaşkınlık yaratmıştı. 1990'larda iktidarda olan partiler ve liderler TBMM dışında kalırken, iktidardan zor kullanılarak uzaklaştırılan siyasal İslamcı siyasetçilerin kurduğu AKP, Mecliste uzun yıllar sonra ilk defa görülen bir çoğunluk elde etti. Böylece kurulan tek partili AKP hükümeti, Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcının sinyalini veriyordu. Ama tek başına hükümet kurmak her ne kadar siyasal açıdan önemli idiyse de, daha önemli olan AKP hükümetinin nasıl bir program yürütmeye çalışacağı, iç ve dış politikada nasıl bir yol izleyeceği idi. AKP, yeniden siyasal İslam projesini işletmeye çalışacak mıydı? Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki iç ve dış politika stratejisine nasıl yaklaşacaktı? Bu stratejiyi devam ettirecek miydi? Irak ve diğer sorunlara dönük bilinen politikası nasıl olacaktı? Ve en önemlisi, 1999 Helsinki Zirvesinde başlayan yeni AB-Türkiye ilişkiler sürecini nasıl yürütecekti? Daha çok destek mi verecekti, yoksa durdurmaya mı çalışacaktı?

²⁶ Bkz. Murat Yetkin, *Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004, 1. Bölüm.

AKP hükümetinin ilk zamanlarda ortaya koyduğu dış politika performansı bu sorulara dönük net ve açık bir resim ortaya koymadı. AKP hükümetinin hem AB'nin hem de ABD'nin dış politika uygulamalarına destek verme çabası, partinin ve hükümetin gerek teorik ve felsefi açıdan gerekse dünya politikasının dengelerini okumak açısından tutarlı bir dış politika vizyonuna sahip olmadığı izlenimi verdi. Çünkü; AKP hükümeti bir yandan ABD ile Irak savaşında yer almayı arzu eden bir politika izlemiş, ama aynı zamanda AB'ye üyelik yönünde çaba sarf etmiş ve bu yönde girişimlerde bulunmuştu. Başbakan Abdullah Gül ve henüz Başbakan olmadan önce Recep Tayyip Erdoğan, Avrupa ülkeleriyle yoğun temaslarda bulunmuş ve Aralık 2002 tarihindeki Kopenhag Zirvesinde Türkiye'ye müzakere tarihi verilmesi için çalışmışlardı. Bu girişimler, 1999 Helsinki Zirvesi Kararları çerçevesinde Türkiye'nin AB'ye üyeliği yönünde atılmış olumlu adımlardı. AKP hükümeti, radikal ve İslamcı bir politika yerine AB yanlısı ve reformcu bir politika izlemeye başlayarak, hem içeride hem de dışarıda bir rahatlama getirmişti. Böylece, Türkiye'nin AB felsefesine uygun bir iç ve dış politika izleyeceği düşüncesi kuvvetlenmişti.

Fakat aynı dönemde, gerek Başbakan Gül ve gerekse Erdoğan, ABD'nin Irak'ı işgaline destek verme yönünde eğilimler göstermiş, bu yönde ABD ile müzakerelere girmiş ve en nihayetinde ABD'nin Irak savaşına askeri ve siyasi destek vermek amacıyla 1 Mart 2003 tarihinde TBMM'den izin istemişti. Bu tutumuyla aslında AKP dış politikasında büyük bir tezat yaşıyordu: Bir yandan AB'ye üye olma yönünde hukuki, ekonomik, siyasi, askeri, kurumsal reform çalışmaları yapması (ki bu, Türkiye'de demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve özgürlük değerlerinin gelişmesi sonucunda Türkiye'nin AB'ye üyeliğinde ilerlemeye yol açar), diğer yandan ABD'nin Irak'ı işgalinde ABD'yle birlikte hareket etme çabası (ki bu Türkiye'de demokratik ve ekonomik sorunların, savaş ve olağanüstü hal ortamının ve sosyal-siyasal krizlerin artması nedeniyle Türkiye'nin AB'ye üyelikten tekrar uzaklaşması sonucunu doğurur), AKP hükümetinin dış politika anlayışındaki paradoksu gösterir. Hem Türkiye'nin 1990'lardaki tecrübesi ve hem de AB ve ABD'nin genel olarak ve Türkiye bağlamındaki dış politika yaklaşımları göz önünde bulundurulduğunda, böylesi politika 1990'lara belki de daha da şiddetli oranda dönmeyi getirirdi. ABD'nin Irak'ı işgaline verilecek destek, sadece Türkiye'nin iç politikasında değil, aynı zamanda ABD'nin Irak'ı işgaline karşı olan Almanya-Fransa eksenine geliştirilmeye çalıştığı ilişkilere de büyük bir darbe vurarak, Türkiye'nin AB perspektifine zarar verirdi.

Elbette AKP hükümetinin böyle bir politika izlemesini, yani bir yandan AB üyeliğini hedeflerken diğer yandan ABD'nin Irak'ı işgaline de-

stek veren paradoksal bir dış politika takip etmesini belki de zorunlu kılan ve onu mazur kılacak üç önemli faktörü hesaba katmak gerekir. Birincisi, AKP hükümeti, böylesi bir dış politikanın oluşumunda sadece "kendi parti tercihlerini" (yani AB'ye üyeliğin kendi çıkarları ve Türkiye açısından yararlı ve gerekli olduğu inancını) değil, aynı zamanda "devlet" in 1990'lardan beri uygulamaya çalıştığı ABD ile birlikte Avrasyacı dış politika tercihlerini de dikkate almak zorundaydı. Yani, aslında AKP hükümetinin ABD'nin Irak'ı işgaline destek verme politikası, bir dereceye kadar onun "devlet" in geleneksel dış politikasına uyumlu olması zorunluluğundan kaynaklanıyordu. İkincisi, her ne kadar AB'ye öncelik verse de, AKP hükümetinin ABD'yi ve Türkiye'nin uzun yıllara dayanan ABD yanlısı dış politikasını bir anda görmezden gelmesi, böylece ABD'yi rahatsız edecek bir politika izlemesi mümkün değildi. ABD'yi devre dışına iten bir politika izlemesi, gerek iç politika gerekse dünya politikası dengeleri açısından çok büyük bir rahatsızlık yaratırdı. Üçüncüsü, ABD'nin Irak'ı işgal operasyonu, Türkiye'nin uzun yıllara dayanan Irak politikasıyla yakından ilgiliydi. Türkiye'nin Irak konusunda sahip olduğu hassasiyetler vardı: PKK terörüyle mücadele, bir Kürt devletinin kurulmasının önlenmesi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, Iraklı Türkmenlere yakınlık, Irak'la ekonomik, ticari, sosyal ilişkilerde mevcut olan çıkarlar ve her şeyden önemlisi Saddam Hüseyin ve rejiminin devrilmesi sonrasında Irak'ın yeniden yapılanmasında Türkiye'nin de rol oynama isteği. AKP hükümetinin Irak'ta olan-biteni görmezden gelmesi ve ABD operasyonunun tamamen dışında kalmak istemesi, en azından geleneksel devlet çıkarları bakımından mümkün değildi.

Burada, "AKP'nin ABD ile ilişkilerinin ve özellikle de Irak politikasının kendi iradesi dışında iç zorlamalarla oluştuğu"nu²⁷ söylemek istemiyoruz, çünkü AKP'nin gerçek iradesinin ya da niyetinin ne olduğunu bilebilmek mümkün değildir. Söylemek istediğimiz şudur: AKP'nin Irak savaşında AB ve ABD'ye dönük izlediği dış politika, Türkiye'nin AB üyeliğini elde etmesi bakımından tutarlı değildi; çünkü AB'nin Avrupalı ülkelerinin (özellikle Fransa ve Almanya'nın) Türkiye'den beklentileri, Türkiye'nin ABD'nin Irak'ı işgaline destek vermesi yönünde olmazdı.

Ama AKP'nin, hem o dönemdeki uluslararası şartları hem Türk dış politikasının geleneksel güvenlik ve dış politika tercihlerini hesaba katması ve buna uygun bir strateji, politika ve uygulama yapması "hukuki bir gereksinim"di. Bu gereksinimin ne kadar "içten ve isteyerek" yapıldığı tartışmaya açıktır. Ama sonuç itibarıyla bu politika, yukarıda

²⁷ Hakem raporlarından bir tanesinde belirtilen nokta.

belirttiğimiz felsefi farklar nedeniyle paradoksal bir görünüm arz etmişti.

Eğer AKP hükümeti tüm bu iç ve dış konjonktürlerin zorlaması nedeniyle ABD'yle birlikte Irak'a girse ve savaşın parçası olsaydı, Türkiye'nin AB'ye üyelik yolunda mesafe alması (2002'den itibaren yaşanan olumlu süreç ve 3 Ekim 2005'te müzakerelerin başlaması) muhtemelen mümkün olamazdı. Çünkü, Irak savaşına dahil olmuş bir Türkiye, AB'nin patronu konumundaki Almanya ve Fransa ile ters bir politika izler duruma düşeceği için ve aynı zamanda Türkiye'de Kopenhag Kriterlerinin tam olarak uygulanması artık imkansız hale gelebileceği için, ne 17 Aralık 2004 tarihinde tam üyelik için müzakere tarihi alabilirdi, ne de 3 Ekim 2005'de müzakerelere fiilen başlayabilirdi.

TBMM, 1 Mart 2003 tarihinde AKP hükümetinin ABD'nin Irak'ı işgaline destek amacıyla istediği tezkereyi reddederek, bir yandan Türkiye'nin ABD'ye askeri destek vermesini önlerken, diğer yandan "Avrupalı" AB ülkelerinin Türkiye'ye dönük sempatisini sağladı. Bu kararlar ilgili çok kritik bir soru var: Türkiye'deki parlamenter sistemin işleyişinin bilinen şartları göz önünde bulundurulduğunda, AKP hükümeti çoğunluğa sahip olduğu TBMM'den tezkere için gerekli oyu niçin alamadı? Muhalefet partisi CHP'nin aleyhte oy kullanmış olması bir yana, AKP'li milletvekillerinin tamamı kendi hükümetlerinin talebine niçin destek vermediler?

Irak Savaşı: Yol Ayrımı

TBMM'den ret kararı çıkmasının temel nedeni şudur: Türkiye ile ABD arasında 1 Mart 2003 öncesinde yapılan ve Türkiye'nin ABD'ye askeri destek vermesinin şartlarının görüşüldüğü müzakerelerde, Türkiye'nin ABD'den beklentilerinin karşılanması konusunda anlaşmaya varılamadı. Çünkü ABD, Türkiye'nin yukarıda belirttiğimiz Irak politikasına dönük taleplerine olumlu karşılık vermedi; buna tepki olarak da TBMM'den ABD'ye destek çıkmadı. Anlaşmaya varılamayan üç nokta şunlardı: Birincisi, Türkiye'nin, ABD'nin Türkiye üzerinden sevk edeceği asker sayısı kadar Türk askerinin de Kuzey Irak'a girmesi ve yerleşmesi ve böylece bir Kürt devletinin oluşumuna ve PKK terörünün eylemlerine karşı mücadele etmesi talebi; ikincisi, Saddam Hüseyin yönetiminin yıkılması sonrasında Irak'ın yeniden yapılanması sürecinde Türkiye'nin de söz sahibi olması ve bu bağlamda Türkmenlerin de Irak'ın oluşumunda rol oynayacak konumda bulunmasını istemesi; üçüncüsü, Türkiye'nin karşılaşılabileceği tüm ekonomik zararların telafi edilmesi için yazılı bir anlaşma yapılması. ABD tarafı tüm bu talepleri

büyük ölçüde kabul etmedi.²⁸ Bu reddiye, sadece AKP hükümeti ve milletvekillerinde değil, aynı zamanda devletin zirve kurum ve kişilerinde de hayal kırıklığı yarattı. Başta Cumhurbaşkanı olmak üzere resmi kişiler ve özellikle MGK ve askeri kesimler, Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve güvenlik endişelerinin giderilmemesinin işbirliğini engellediğini belirten açıklamalar yaptılar.²⁹ Bu durum karşısında, CHP'li milletvekillerinin tamamının ve AKP'li milletvekillerinin bir kısmının tezkereye karşı oy kullanmaları sürpriz değildi.

Bu anlaşmazlık, Türk karar alıcıları ve toplumdaki entelektüel, siyasi ve sosyal gruplar üzerinde çok büyük bir şok yarattı. Yıllardır birlikte hareket ettiği, özellikle Soğuk Savaş sonrasında "stratejik işbirliği" yaptığı, Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar, Orta Doğu ve özellikle Irak konusunda müşterek operasyonlarda bulunduğu müttefiki ABD'nin Türkiye'nin taleplerini ret ederken Iraklı Kürtlere destek vermesi ve onların istediği yönde karar alması, Türkiye'de derin yara açtı. Türkiye-ABD ilişkileri büyük bir erozyona maruz kaldı. Bunun sonucunda, daha önceleri ABD'ye sıcak bakan ve hatta ABD ile işbirliğini Türkiye'nin Avrasyacı politikasının uygulanması açısından yararlı, hatta gerekli gören resmi ve gayr-i resmi gruplar, dernekler ve kişiler, ABD karşıtı bir pozisyon aldılar. ABD'nin Türkiye'ye ihanet ettiği yönünde bir görüşe sahip oldular.

Türkiye, ABD'yle yaşanan bu durum karşısında iki yönlü bir dış politika geliştirdi: Birincisi, yaşanan anlaşmazlığa rağmen Türkiye'nin Irak'taki çıkarları göz önünde bulundurularak ABD ile işbirliği ve diyalogun olabildiğince normal bir şekilde sürdürülmesi. Bu amaçla Türkiye, ABD'nin Irak operasyonları için Türkiye hava sahasını kullanmasına müsaade etti; ABD'nin savaş boyunca ve sonrasında Irak'ta işgalci konumunda olan askeri kuvvetlerinin bazı ihtiyaçlarının Türkiye üzerinden karşılanmasına yardımcı oldu; ve tabii ki Türkiye-ABD ilişkileri birçok krizlere rağmen diplomatik düzeyde koparılmadan devam etti. Zira, ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında yeniden yapılmasına Türkiye'nin destek vermesi ihtimali tamamen ortadan kalkmamıştı.

Türkiye'nin ABD'yle yaşanan kriz sonrasında geliştirdiği ikinci yönelim, AB'yle ilişkilerin güçlendirilmesi ve tam üyeliğin sağlanması yönünde adımların atılması olmuştur. ABD ile yaşanan krizin AB ile ilişkiler bağlamında Türkiye için aslında bir avantaj olduğunun farkına vardı mı bilinmez ama, AKP hükümeti, bu olaydan büyük bir ders çıkartarak AB'ye üyelik yolunda büyük reformlar yapmaya başladı. Zira,

²⁸ Bkz. Ramazan Gözen, "Causes and Consequences of Turkey's Out-of-War Position in the Iraqi War of 2003", *Turkish Yearbook of International Relations*, Vol 36, Ocak 2005.

²⁹ Ibid.

hem devlet hem de toplum görmüştü ki, Türkiye'nin ABD ile ilişkileri her zaman Türkiye'nin lehine çalışmıyordu ve bu durum karşısında AB'ye tam üye olarak daha istikrarlı bir ortama girmesi Türkiye'nin çıkarları açısından yararlı bir adımdı.

Irak'ın işgali sonrasında gelişen süreci dikkatli gözlemlediğimizde şu gelişmeyi fark etmek mümkündür: Türkiye'nin ABD ile anlaşmaya varamaması ve Irak savaşına dahil olmaması, AKP ve devletin resmi organlarının ittifakıyla AB'ye yönelimi güçlendirmiştir. Diğer yandan, AB tarafı da, Türkiye'nin bu konumu ve tutumundan olumlu sonuçlar çıkarmıştır. Böylece, Türkiye ve AB'nin birbirine dönük algılamaları ve politikalarında yakınlaşma ve tam üyelik yönünde gelişmeler olmuştur. Diğer bir deyişle ABD'nin Irak'ı işgali ve sonuçları, Türkiye ve AB'nin birbirine dönük algılama ve yaklaşımlarının stratejik bir ağırlık kazanmasına ve Türkiye'nin tam üyeliği yönünde yakınlaşmalarına yol açmıştır.

Türkiye ve AB'nin Algılamalarında Stratejinin Hakimiyeti

Her şeyden önce, ABD'nin Irak'ı işgalini ve ortaya çıkan savaş, klasik bir uluslararası savaş ve bu savaşta oluşan ilişkileri de müttefik-rakip bağlamında ya da güç dengesi teorileri çerçevesinde görmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin aldığı pozisyon şudur: Bu savaşta Türkiye, işgalci ABD'nin yanında yer almamış, karşı kampta yer alan Almanya-Fransa eksenindeki AB ülkeleri ile birlikte olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin Soğuk Savaş boyunca izlediği dış politika modeline ve yukarıda anlattığımız Türkiye-ABD stratejik işbirliğine tezat bir gelişmedir. Bu yönüyle işgal ve savaş Türk dış politikasında önemli bir dönüşümü temsil eder. Türkiye, uzun yıllar sonra ilk defa, Ortadoğu'daki bir ABD müdahalesine destek vermemiş ve savaşın dışında kalmıştır.³⁰

Bu dönüşüm AKP'nin bilinçli politikası sayesinde değil, ama MGK içinde temsil edilen devletin üst düzey karar alıcılarının (Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanı ve komutanların) ve bir kısım AKP milletvekillerinin ve CHP'lilerin TBMM yeter sayısı ile alınan 1 Mart 2003 kararı sayesinde olmuştur. AKP hükümetinin, bu sonucu "organize ettiği" ve planlı bir şekilde böyle bir sonucu çıkardığı iddiasının ispat edilmesi ve mantıken kabul edilmesi mümkün değildir. Zira, TBMM'nin 1 Mart kararı, esasında katılanların çoğunluğu (264) tarafın-

³⁰ Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine dönük dış politika yaklaşımı hakkında bkz. Ramazan Gözen, "Turkey's Middle East Policy: Evolution and Determinants", Hasan Celal Güzel et al., (der.), *The Turks*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002; ve Gözen, *Amerikan Kışkırtıcılığı*, Bölüm 1.

dan desteklenmiş olmasına rağmen, katılanların 19 tanesinin çekimser oy kullanmış olmasının da etkisiyle, karar için gerekli olan salt çoğunluğun (268) sağlanamaması nedeniyle kabul edilmemiştir.³¹ Böylesi ayrıntıların hesabının yapılabildiğini ve ucu ucuna “ayarlanmış” olduğunu iddia etmek, fazla komplocu bir düşüncedir. Dolayısıyla olayı daha yalın ve geliştiği şekliyle ve somut sonuçlarına bakarak değerlendirmek daha mantıklıdır. Bu açıdan bakıldığında durum şudur: AKP hükümeti, herşeye rağmen, yani ABD ile tam olarak anlaşma sağlanamamış olmasını bildiği halde, gerçekten ABD’ye destek vermek istemiş ama TBMM buna izin vermemiştir. Başbakan Gül ve AKP lideri Erdoğan’ın kararın reddedilmesi sonrasında basın kanallarına yaptıkları açıklamalarından anlaşılacağı üzere, her ikisinin de tezkerenin reddedilmesinden dolayı oldukça üzüntülü ve şaşkınlık içinde olmaları, bunun açık bir kanıtıdır.³² Zira, tezkeresinin desteklenmemiş olması, bir yandan hükümetin ulusal ve uluslararası alandaki prestijine darbe indirmişti; diğer yandan, ABD ile işbirliğine karşı olmanın getireceği ekonomik, siyasi, askeri ve dış politika riskleri doğmuştu.

Bu sonucun AKP hükümetinin iç ve dış politikasına olumsuz etkiler yapacağı beklenirken, tam tersi bir gelişme olmuş ve beklenen derecede bir tahribat yapmamış ve hatta birçok alanda olumlu etkiler doğurmuştu. Türkiye’nin ABD’ye destek vermemesi kısa dönemde döviz ve faizlerde küçük bir dalgalanma yarattı ise de, uzun dönemde bunlar ortadan kalkmıştı. Bu kararın en önemli olumlu etkisi, Türkiye-AB ilişkilerinde görülmüştür. Türkiye’nin 1 Mart 2003 kararı sonrasında, AB’nin AKP hükümetine olan itimat ve desteğinin artması üzerine AKP hükümeti ile AB arasındaki diplomatik ilişkiler hızlı ve yoğun bir şekilde artmıştır. Dolayısıyla Irak savaşının Türkiye-AB ilişkilerine etkisini iki açıdan değerlendirmek gerekir: 1. AB’nin Türkiye’ye dönük “stratejik algılaması”nın daha da güçlenmesi; ve 2. Türkiye’nin AB’yi algılamasındaki “stratejik dönüşüm”.

AB’nin Türkiye’yi Stratejik Algılaması

11 Eylül sonrasındaki ABD dış politika eylemleri ve özellikle Irak’ı işgal operasyonunun ardından, AB’nin Avrupalı ülkeleri olan Fransa-Alma-

³¹ TBMM Başkanı Bülent Arınç’ın kararın sonucu hakkındaki açıklaması şöyleydi: “Anayasa’nın 96. maddesinde karar için yeterli sayı, oylamaya katılanların salt çoğunluğudur. Salt çoğunluk 4 milletvekili eksik bulundu. 268 olması gerekirken 264 kabul oyu çıktı. O nedenle, salt çoğunluk temin edilemediği için bu konuda karar verilememiş oldu. Karar ret ya da kabul değildir. Salt çoğunluk sağlanamadığı için karar verilememiştir. Bu Meclis’in kararıdır. Bu Meclis’in kararını bütün dünya görmeli ve anlamalıdır. Bu kararın arkasında herkes durmalıdır.” *Zaman*, 1 Mart 2003.

³² Gül ve Erdoğan’ın tezkerenin ret edilmesinden hemen sonra televizyonlara ve 2 Mart 2003 tarihli gazetelere yansıyan açıklamaları.

nya ekseninde ve bu bağlamda AB kurum ve politikalarında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimin özü şudur: Özellikle Sosyal Demokratlar, Yeşiller ve diğer sol ve liberal partilerin yöneticileri, AB'nin dış politikasında "stratejik vizyon"un bulunması gerektiği savunmaya başladılar.³³ Yeni Muhafazakarların öncülüğündeki ABD'nin Afganistan ve Irak benzeri operasyonları daha fazla yapması durumunda, AB'nin çıkarlarının ve yaşam alanlarının daralacağı, AB'nin dünya politikasındaki etkinliğinin yok olacağı, hatta daha kötüsü Irak örneğinde görüldüğü gibi AB'nin ikiye bölünmesine ve en nihayetinde parçalanmasına yol açabileceği ihtimali belirdi.

İlave olarak, şu ihtimaller de dikkate alınmalıydı: Dünya politikasında etkisi olmayan ama potansiyel olarak birçok güç kaynakları bulunan İslam ülkeleri ve kaynaklarının ABD'nin kontrolüne girmesi; bu süreçte medeniyetler arası çatışmasının yaygınlaşarak Batı'ya ve AB'ye karşı düşmanlığın artması; Avrupa ülkelerinde yaşayan ve topluma tam entegre olamamış Müslümanların daha da yabancılaşması ve istikrarsızlık kaynağı olması. Tüm bunlar, AB ülkeleri ve bütünleşmesi açısından oldukça kötü sonuçlar doğurabilir; AB'nin geliştirmeye çalıştığı dış, savunma ve güvenlik politikasının başarısızlığa uğramasına yol açabilirdi.

Bu tür olumsuz sonuçların önlenmesi için AB'nin "stratejik vizyon"a sahip olması ihtiyacı doğdu. Yani, AB'nin sadece kendi içinde ekonomik, ticari, mali, sosyal ve hukuki boyutları olan bir siyaset ve barış kurma anlayışına sahip olması yeterli değildir. Buna ilave olarak özellikle dış politikasında başarılı olabilmesi, dünya politikasında etkisini gösterebilmesi ve dünyada barışın kurulmasına katkı yapabilmesi için askeri ve savunma konularını içeren uzun dönemli bir dış politika stratejisine sahip olması gerekir; ABD'nin kurmaya çalıştığı askeri güce dayalı bir imparatorluğu önleyebilmek için onun kullandığı araçları ve yöntemleri AB ülkelerinin de kullanması lazımdır.

Gerçekten, özellikle Almanya'da Schröder-Fischer ve Fransa'da Chirac liderlikleri, AB'nin "stratejik bir vizyon"a sahip olması yönünde bir politika sergilediler. Almanya ve Fransa'nın Çin ve Rusya ile birlikte BM Güvenlik Konseyi'nde gösterdikleri performans bunun açık kanıtıdır. Bu liderlerin iktidarda olmaları, Türkiye için de bir şans ve imkan yaratmıştı. Dünya politikasına stratejik açıdan bakan bu iki liderin Türkiye'ye bakışları da aynı şekilde gelişmişti.

³³ Alman Başbakanı Schröder, Dışişleri Bakanı Fischer ve Fransız Cumhurbaşkanı Chirac'ın yanında AB Yüksek Komiseri Solana, Genişlemeden Sorumlu Komiser Verheugen, Komisyon Başkanı Prodi ve başka birçok AB yetkilisi, Türkiye'nin artan stratejik önemini vurgulayan açıklamalar yapmışlardır. Bu açıklamalar için bkz. örneğin Şahin Alpay, "AB: Evet ile Hayır Arasında", *Zaman*, 20 Ocak 2004; *Zaman*, 30 Nisan 2004.

Bu nedenle, Almanya-Fransa ağırlıklı AB'nin ABD'nin Irak operasyonu sonrasındaki dönemde Türkiye'ye bakışını, algılamasını ve değerlendirmesini işte bu "stratejik vizyon" çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Türkiye, Irak savaşında gösterdiği performansla bu stratejik vizyonun içinde önemli bir yer tutmuştur. Bu vizyonun bir sonucu olarak Türkiye'yle üyelik yönünde hızlı ve olumlu birçok adımlar atılmıştır. AB algılamasındaki bu dönüşümün üç nedeni vardır:

Birincisi, Türkiye'de yeni hükümete gelen AKP, her ne kadar başlangıçta biraz yalpalamış ise de, 1990'ların hükümetlerinden farklı bir siyaset ve dış politika anlayışına sahip görülmektedir; AB'ye yakın bir felsefe ve anlayışı vardır. Türkiye'deki anti-demokratik uygulamalardan büyük sıkıntılar çekmiş olan AKP ve mensuplarının çoğu (özellikle kapatılan Refah Partisi kökünden gelenler), bu sıkıntılardan kurtulabilmenin yolunun Türkiye'yi AB standartlarına getirmekten geçtiğini düşünüyor; Türkiye'nin demokratik, hukukun üstünlüğüne dayalı, sivil ve insan haklarına saygılı bir ülke haline gelmesine gayret ediyor; geçmişten edindiği tecrübeyle laiklik konusunda daha dikkatli davranmaya çalışıyor; ve sonuç olarak Türkiye'yi 1990'larda olduğu gibi "güvenlik krizleri üreten bir ülke" olmaktan çıkararak "güvenliği arttıran bir ülke" yapmaya gayret ediyor. Gül ve Erdoğan'ın daha ilk günden itibaren gösterdiği iç ve dış politika performansları, AB yanlısı politika ve kararlılıkları, bu beklentileri destekleyen deliller olarak görülebilir. Diğer yandan, AB tarafı, AKP'nin hangi kökten, hangi şartlardan ve zorluklardan geçerek hükümete geldiğini gayet iyi bildiği için, Türkiye'nin dönüşümünde AKP'nin etkin bir rol oynayabileceğini düşünmüştür. Bu nedenle AKP hükümetinin öncülüğündeki Türkiye'ye destek vermiştir.

İkincisi, Türkiye, özellikle 1 Mart kararından sonra, ABD'nin Irak'ı işgaline dönük olarak geçmişten farklı bir dış politika izlemiş, maceracı ve silahlı kuvvetler ağırlıklı ülke konumundan çıkma eğilimi göstermiş, Irak örneğinde "güvenlik üreten" ülke konumuna gelmiştir. Türkiye'nin her türlü kışkırtmalara ve baskılara rağmen Irak'a asker göndermemesi; kırmızı çizgilerine rağmen Kuzey Irak'a kesinlikle girmemesi; pasifist bir politika izleyerek çıkması kuvvetle muhtemel bir Türk-Kürt savaşına yol açmayarak Irak savaşının daha da büyümesine ve genişlemesine yol açmaması; bunun yerine sorunun demokratik bir süreçte ve barışçı şekilde çözülmesi konusunda ısrarlı olması; ABD'ye bu yönde taleplerde bulunması. Tüm bunların AB'nin dış politika vizyonuna uygun olması nedeniyle Almanya-Fransa eksenli AB ülkeleri ve organları tarafından olumlu bulunmuş ve Türkiye'nin barış ve istikrar yanlısı bir politika izlemekte olduğu sonucuna varılmıştır, aynen AB dış, güvenlik ve savunma politikası anlayışında olduğu gibi.

Zira, AB ülkeleri, Türkiye'nin kesinlikle savaşa dahil olmaması, Kuzey Irak'a hiçbir şekilde asker göndererek soruna karışmaması gerektiğini ilan etmişlerdi. Hatta, bazı AB yetkilileri, Türkiye'nin Irak savaşına girmesi ya da Kuzey Irak'a asker göndermesi durumunda AB'ye giremeyeceği yönünde ikazlarda bulunmuşlardı. "Kuzey Irak'a giren bir Türkiye, AB'ye giremezdi." Tüm bu gelişmeler, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin büyük bir mesafe kat etmesinde Irak politikasının ne kadar hayati bir rol oynadığını gösteren işaretlerdir.

Üçüncüsü, 11 Eylül sonrasında ortaya çıkmış olan uluslararası konjonktürde artan önemine ilave olarak, Türkiye'nin Irak savaşında AB'ye yakın bir politika izlemesi, Türkiye'nin AB nezdindeki önemini "stratejik değer ve varlık" noktasına getirmiştir. Buna göre, AB perspektifine sahip olan bir Türkiye, bu konjonktürde AB ile işbirliği içinde Orta Doğu, İslam ve Türk dünyasında terörün önlenmesinde, reformların yapılmasında, AB ile ilişkilerin güçlenmesinde ve genel olarak barışın kurulmasında önemli bir rol oynayabilir. Türkiye, bir yandan bu tür katkıları yaparken, diğer yandan da ABD'nin Irak'ta ve diğer ülkelere karşı yapacağı olası saldırılarda "denge rolü" oynayabilir ve belki de ABD'nin bu tür operasyonlara girişmesine engel olabilir.

Türkiye'nin AB Algılamasında Dönüşüm

Türkiye'nin AB'yi algılaması da, 1990'lar ve hatta Irak savaşına kadar olan dönemle karşılaştığında, dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümün bir yönü ABD ile yaşanan krizle ilgili iken, diğer yönü Türkiye'nin Irak politikasındaki problemlerle ilgilidir.

ABD ile yaşanan anlaşmazlık ve çıkar farklılaşması ve izleyen 1 Mart 2003 krizi, Türkiye'nin öncelikle ABD'ye ve aynı zamanda AB'ye bakışında önemli değişikliklere yol açtı. Öncelikle ABD'nin Türkiye'nin taleplerini tam olarak karşılamamış olması, buna karşın Iraklı Kürtlerin taleplerine öncelik vermesi, Türkiye'de devlet, hükümet ve toplum düzeyinde büyük bir şok meydana getirdi. Türkiye'nin 1947'den beri en büyük müttefik olarak kabul ettiği, yapısal düzeyde askeri, ekonomik ve siyasi bağlarının olduğu, özellikle 1990'lı yıllar boyunca Irak konusunda askeri, ekonomik, siyasi ve stratejik açılardan birlikte hareket ettiği ABD, Türkiye'nin Irak konusundaki hassasiyetlerini tam olarak dikkate almamıştı.

Diğer yandan, ABD şaşırtıcı bir şekilde Türkiye'nin potansiyel tehdit olarak algıladığı Kuzey Iraklı Kürtlerle işbirliğine gitmişti. Gerekçesi ve amacı ne olursa olsun, ABD'nin Barzani ve Talabani'nin görüşlerine itibar ederek Türk askerinin Irak'a girmesine izin vermemesi, ABD'nin bu grupları Türkiye'ye tercih ettiği anlamına geliyordu. ABD'nin bu tu-

tumu, Türkiye'nin PKK, Kürt devleti, Türkmenler, Kerkük konularındaki çıkarlarının görmezden gelinmesi olarak algılandı. Bunun Türkiye'nin askeri, siyasi ve sosyal alanlardaki güvenlik çıkarlarına olumsuz sonuçlar doğurması mümkündü. Hatta, bir Kürt devletinin kurulmasına kadar giden bir kötüleşme olabilirdi.

Bu durum, Türkiye'nin ABD'ye olan güvenini temelden sarstı. Devlet, hükümet, toplum ve sivil toplum grupları düzeyinde, ABD'nin Türkiye'nin aleyhine planlar hazırlamakta olduğu görüşü yaygınlaştı. Öyle ki, Türkiye'de yapılan kamuoyu yoklamalarında, ABD'yi Türkiye'nin birinci düşmanı olarak görenlerin oranı yüzde 90'ların üstüne çıktı. Sadece kamuoyu düzeyinde değil, özellikle milliyetçi elitler ve uzmanlar, bir anda şiddetle ABD karşıtı bir tutum takındılar. ABD'nin "stratejik ortak olmadığı" yönünde görüşler sergilemeye başladılar.

Devlet ve toplum düzeyinde ABD'ye karşı oluşan tepkinin aksine, AB'ye dönük teveccüh daha da artmıştır. Kısmen güç dengesi yani ABD'nin dengelenmesi amacıyla, kısmen de Türkiye'nin iç ve dış politikasının artık "güvenli bir limana demirlemesi" düşüncesiyle, Türkiye'nin AB'ye üye olması yönünde Helsinki kararlarına uyum sağlanması amacıyla hızlı adımlar atıldı ve bu adımlar toplumun büyük çoğunluğu tarafından desteklendi. Bu adımları kısaca iki gruba ayırabiliriz: Birincisi, Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi; ikincisi, Kıbrıs sorununun AB'nin de desteklediği Annan Planı çerçevesinde çözümüne destek verilmesidir.

Türkiye, ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında birinci gruptaki konularda çok büyük radikal adımlar attı. Bu süreçte, 2001'de yapılanlardan çok daha fazla anayasa değişiklikleri, uyum yasaları, kurumsal reformlar ve düzenlemeler yapıldı. Diğer yandan, AKP hükümeti, Türkiye'nin 40 yıllık Kıbrıs politikasında oldukça radikal bir değişiklik yaparak Annan Planına tam destek verdi. Bu tutum ve politika, her ne kadar 24 Nisan 2004'de yapılan referandumda Rum tarafının reddetmesi nedeniyle Kıbrıs'ın birleşmesini sağlamadıysa da, AB'nin büyük desteğini aldı. AB tarafının Türkiye'ye olan bakışının önemli ölçüde olumlu hale gelmesinde rol oynadı. Zira, Türkiye, AB'den tam üyelik müzakerelerine başlamak için tarih alabilmek amacıyla kendisinden bekleneni yapmış ve büyük bir fedakarlıkta bulunmuştu.

Bu çabalar sonucunda, AB Komisyonu, 6 Ekim 2004 tarihli İlerleme Raporunda, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğini belirttiikten sonra, Kıbrıs sorununun çözümü yönündeki tutumunu da övdü. Türkiye'ye tam üyelik müzakerelerinin başlaması için tarih verilmesinin uygun olduğunu AB Konseyi'ne tavsiye etti. Bu tavsiyeye uygun olarak, AB Konseyi 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesinde Türkiye

ile 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin başlayacağına karar verdi ve gerçekten de başladı.

Burada önemli bir noktaya dikkat çekmek gerekir: Aslına bakılırsa, gerek Kopenhag Kriterleri gerekse diğer AB kriterleri bakımından Türkiye'nin henüz tam anlamıyla AB standartlarına uygun olduğu söylenemez. Türkiye'de anayasal ve yasal reformlar yapılmış olsa da, bunlar tam olarak uygulamaya konmamıştır. Diğer yandan, AB üyesi Güney Kıbrıs Cumhuriyeti, Avusturya, hatta Fransa'daki hükümetler, Türkiye'nin AB'nin kültürel ve sosyo-ekonomik standartlarına uymadığını iddia ederek karşı çıkmışlardır.

Ama tüm bu eksikliklere rağmen Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine başlama kararı verilmiştir. Her ne kadar, müzakereler sonucunda Türkiye'nin tam üyeliği "garanti edilmemiş" ise de, Müzakere Çerçeve Belgesi dikkatli okunduğunda tam üyeliğin güçlü sinyalleri verilmiştir. Aslında, Türkiye'nin mevcut şartlarına rağmen bu noktaya gelmiş olması bile önemli bir gelişmedir. Dolayısıyla Türkiye'nin hâlâ devam eden eksikliklerine rağmen tam üyelik müzakerelerine başlamış olmasının temel nedeni, "AB'nin Türkiye'ye dönük stratejik algılaması"nda yatmaktadır.

Türkiye'nin AB algılamasındaki dönüşümün bir başka nedeni, Irak savaşıyla da ilgili bir konu olan Türkiye'nin bir istikrar ortamına girmesi hedefidir. Daha açıkçası, Türkiye'nin 1990'larda yaşadığı iç ve dış politikadaki belirsizlik, istikrarsızlık ve sorunların AB sistemi ve ilkeleri çerçevesinde daha kolay düzelebileceği beklentisi. Bazılarının belirttiği gibi, Türkiye'nin siyasal İslamcılar açısından "darbeci devlet geleneğinden kurtulabilmesi" ve laik kesimler açısından "siyasal İslamcıların devleti ele geçirmelerinin önlenmesi" için, AB'ye üyelik en optimum formül olarak görülmektedir. Yapılan kamuoyu yoklamalarına göre, halkın büyük çoğunluğu, Irak savaşının etkileri de göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin gerekli olduğuna inanmaktadır. Bu görüşe sahip olanlar, aynı zamanda Türkiye'nin ABD'nin Irak savaşına katılmaması gerektiğini dile getirmişlerdir. Buradan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Türk halkının büyük çoğunluğu, dış politikada askeri maceralar istememekte, ancak AB gibi "barış ortamı" içinde sakin ve refah içinde yaşamak istemektedir. Bu, toplumun ABD yerine AB'yi tercih ettiğinin de bir göstergesidir.³⁴

³⁴ Mart 2005'de yapılan Türk Dış Politikası Araştırmasının sonuçlarına göre, Türk toplumunun %50,1'i Türkiye'nin AB'ye yakın olması gerektiğini ifade ederken, ancak %4,4'ü ABD'ye yakın olması gerektiğini belirtmiştir. *Türk Dış Politikası Araştırması Mart 2005*, MetroPoll Stratejik ve Sosyal Araştırmalar, Ankara.

Sonuç

Uluslararası politika çalışmalarının klasik yaklaşımı olan “stratejik analiz”, Türkiye-AB ilişkilerinde hep ihmal edilmişti. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, özellikle 1990’larda, AB tarafı, dünya politikasına ve Türkiye’ye yoğun olarak siyasi, hukuki, ekonomik, sosyal ve insani (*soft politics*) açılardan bakmıştı. AB bütünleşmesinin “derinleşme ve genişleme” sorunlarına yoğunlaşmıştı. AB, bir dereceye kadar, güvenlik, savunma ve dış politika oluşturma çabası içine girmişse de, tam başarı elde edememişti. Türkiye, bu politikanın “marjinal” aktörü olarak görülmüştü, yani “öteki” olarak kabul edilmişti.

Diğer yandan, aynı dönemde Türkiye, dış politikasını tamamıyla askeri, ideolojik, jeostratejik (*hard politics*) konulara yoğunlaştırmış ve bu amaçla ABD ve NATO’nun Atlantikçi kanadına yakın durmuştu. AB’yle bütünleşme veya üyelik süreci bu politikanın dışında kalıyordu. Dolayısıyla AB’nin tam üyelik için gerekli gördüğü Kopenhag Kriterlerini uymayı reelpolitikasına ters görüyordu.

Her ne kadar, bu düşünceler ve algılamalar, Helsinki Zirvesi kararları sonrasında ortaya çıkan 11 Eylül 2001 olayı ile birlikte değişmeye başlamış ise de, ABD’nin Irak işgali bu süreci hızlandırmıştır. Bu savaş her iki tarafı da sarsmış ve birbirlerine olan ihtiyacı artırmıştır. Bunun sonucunda, hem AB’nin hem de Türkiye’nin birbirini aynı açıdan ve simetrik olarak algılamaya başladıkları, yani “stratejik algılamalar”ın hakimiyet kazandığı bir dönem başlamıştır. Bu buluşma, Türkiye’nin AB’ye tam üyelik sürecini bir anda hızlandırmış ve geçen 40 yılda atlamayan adımlar iki sene gibi kısa bir sürede hızla hayata geçirilmiştir. Bu süreç, farklı bir ulusal veya uluslararası konjonktür gelişmedikçe devam edecek gibi görünüyor. Her ne kadar Almanya’da Türkiye’nin üyeliğine olumsuz bakan Hristiyan Demokrat partinin iktidara gelmesi, ve ileride özellikle Fransa ve diğer AB ülkelerinde benzeri hükümetlerin kurulması durumunda, bu yakınlaşma sürecinin olumsuz etkileneceği aşikar olsa da, tamamen duracağını beklemek doğru değildir. Bilakis, 1999 sonrası Türkiye’de ve dünyada ortaya çıkan şartlar ve eğilimler devam ettiği sürece, Türkiye-AB stratejik yakınlaşmasının güçlenerek devam edeceği öngörüsünde bulunmak mümkündür.

Kaynakça

Alpay, Şahin, "AB: Evet ile Hayır Arasında", *Zaman*, 20 Ocak 2004.

Ankara Anlaşması, *Official Journal of the European Communities*, Vol.16, No.C113, 24 Aralık 1973, http://europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/pdf/association_agreement_1964_en.pdf.

Baç, Meltem Müftüler, "Turkey's political reforms and the impact of the European Union", *South European Society & Politics*, Cilt 10, No 1, Nisan 2005.

Birand, M.Ali, *Türkiye'nin Avrupa Macerası 1959-1999*, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000.

Brewin, Christopher, *Turkey and Europe after the Nice Summit*, İstanbul, Tesev Yayınları, 2002.

Commission of the European Communities, *Commission Opinion on Turkey's Request for Accession to the Community*, SEC(89), 2290 Final/2, Brüksel, 20 Aralık 1989.

Çalış, Şaban, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*, Ankara, Nobel Yayınları, 2006.

Gözen, Ramazan, "Causes and Consequences of Turkey's Out-of-War Position in the Iraqi War of 2003", *Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt 36, Ocak 2005.

Gözen, Ramazan, "Turkey's Middle East Policy: Evolution and Determinants", Hasan Celal Güzel, et al., (der.), *The Turks*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Gözen, Ramazan, "Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü", Dumlupınar Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkez ile Duisburg Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen *International Symposium on the Changes and Transformations in the Socio-Economic and Political Structure of Turkey within the EU Negotiations* sempozyumunda sunulan bildiri, 16-17-18 Mart 2006, Kütahya.

Gözen, Ramazan, *Amerikan Kıskaçında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Ankara, Liberte Yayınları, 2000.

Gözen, Ramazan, *Turkey's Delicate Position between NATO and the ESDP*, Ankara, Center for Strategic Research, SAM Papers 1/2003, 2003.

Hale, William, *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, London, Frank Cass, 2002.

Helsinki European Council, 10-11 December 1999, Presidency Conclusions, http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/ACFA4C.htm.

<http://www.euractiv.com/Article?tcmuri=tcm:29-114188-16&type=LinksDossier>.

<http://www.ikv.org.tr/pdfs/adayliksureci.pdf>.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/348936.asp>.

Karaosmanoğlu, Ali, "Europe's Geopolitical Parameters", *Turkey and Central and Eastern European Countries in Transition: Comparative Study with a view of Future Membership to EU* konulu konferansta sunulan bildiri, 9 Mart 1996, Bilkent, Ankara.

Karaosmanoğlu, Ali, "Türkiye Açısından Avrupa Güvenlik Kimliği: Jeopolitik ve Demokratik Ufuk", Şaban Çalış, İhsan Dağı ve Ramazan Gözen (der.), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, Ankara, Liberte, 2001.

Kibaroğlu, Mustafa, "Turkey's triple-trouble: ESDP, Cyprus and Northern Iraq", *Insight Turkey*, Cilt 4, No 1, Ocak-Mart 2002.

Kramer, Heinz, "German Policy toward Turkey and the Red-Green Coalition Government (1988-2003)", *Essays in Honour of Seyfi Taşhan, Contemporary Issues in International Politics*, Ankara, Foreign Policy Institute, 2004.

Makovsky, Alan, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Politikası", Morton Abramowitz (der.), *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, Çevirenler: Faruk Çakır ve Nasuh Uslu, Ankara, Liberte Yayınları, 2001.

Morris, Chris, *The New Turkey: The Quiet Revolution at the Edge of Europe*, London, Granta Books, 2005.

Müzakere Çerçeve Belgesi, http://europa.eu.int/comm/enlargement/docs/pdf/st20002_en05_TR_framedoc.pdf.

OIC-EU Joint Forum: *Civilisation and Harmony: The Political Dimension*, 12-13 Şubat 2002, İstanbul, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2002.

Özal, Turgut, "Turkey in the Southern Flank", *Rusi and Brassey's Defence Yearbook*, 1989.

Plott, Gerhard, "Tepeden İnme Sessiz Devrim", *Der Standart*, 7 Temmuz 2004, <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/disbasin/2004/07/08x07x04.htm#%204>.

Talu, Umur, "Sessiz Devrim", <http://www.sabah.com.tr/2004/09/07/yaz04-40-118.html>.

Türk Dış Politikası Araştırması Mart 2005, MetrolPoll Stratejik ve Sosyal Araştırmalar, Ankara.

Yetkin, Murat, *Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004.

Summary

In contrast to and in comparison with the sluggish and problematic 40 years of the Turkey-EU membership accession process, there has been outstanding progress in the process of Turkey's full membership in the European Union since the 1999 EU Helsinki Summit and the US invasion of Iraq in 2003. Both Turkey and the EU spent their utmost effort to speed up the process of Turkey's membership and thus symmetrically approached each other to this end. The EU saw Turkey as a "security consumer" country during the 1990s, but started to view it as a "security producer" country after the US invasion of Iraq. Turkey, on the other hand, had seen the EU as "non-trustable partner" due to EU's critical policy toward Turkey's security problems during the 1990s. Turkey has made great efforts to complete the Copenhagen criteria to pave the way for its full membership into the EU. Turkey's great reforms in this process were described as "quiet revolution" by some writers and politicians.

However this development occurred after a decade of "structural crisis" in Turkey-EU relations in the 1990s. The structural crisis means that in the post Cold War Turkey's and EU's perceptions of each other and international politics in general changed in such a way that the membership process diverted from its original course as each side had different political goals and visions. Namely, as far as Turkey was concerned, she oriented to and heavily engaged with the problems and development in the so-called Eurasian region consisting of the Balkans, Caucasus, the Central Asia, and the Middle East, aiming to be a leading actor in this region. To this end, Turkey intensified its relations with the USA, engaging in a number of joint or unilateral military operations in Bosnia, Iraq, Somalia and so on. Turkey's military and hard politics drew a negative reaction from the so-called Europeanist members of the EU, thus undermining the prospect of Turkey's full membership in the EU.

On the other hand, the EU also came to have different perceptions and goals for its own future and international politics in general. Briefly, the EU now aimed to develop an autonomous foreign, security and defense identity and policy. By this, it aimed to deepen its integration. And because this objective was in clash with Turkey's aforementioned objective and goals, and, according to some, Turkey's identity was irrelevant to EU's identity, the EU came to put Turkey out of the integration process.

The most striking indication of this diversion was EU's Luxembourg Summit in 1997 where Turkey was not placed in the list of candidates for full EU membership. Despite a successful completion of the Cus-

toms Union on 1 January 1996 as progress for Turkey's full membership, the Luxembourg Summit decisions gave a fatal blow to 200 years of Turkey-Europe alignment process, not least to 34 years of the Turkey-EU integration process.

Could this break-up be allowed to happen? No, it could not. So, soon after the crash in the Luxembourg Summit, both sides re-evaluated the future of Turkey-EU engagement, and in the wake of the reign of the Social Democrat-Green coalition in Germany, the Turkey-EU membership process was restored in the EU's Helsinki Summit, resuming Turkey's full membership candidacy. After that the process developed along the right path, but with one exception, i.e. the status of Turkey in the ESDP.

Despite the hopeful developments after Helsinki, Turkey's exclusion from the ESDP created another serious crisis between Turkey and the EU. That crisis, which intensified negative perceptions between the EU and Turkey, due to the ESDP's potential role in the Cyprus problem and other international crises around Turkey, lasted from 2001 to 2003.

In the years between 2001 and 2002, there emerged very radical changes in Turkey and the post-September 11 international system. The September 11 terror attacks and the ensuing US foreign policy boosted Turkey's image and role for both the US and the EU. Turkey's Western and Islamic connections made it a critical actor in the fight against terror in the Islamic world. So both the EU as well as the US tried to take Turkey on its side in this struggle. In the midst of this, an important development in Turkey was the AKP's coming to power on 3 November 2002. Due to its experiences as well as its pro-Western approach to foreign policy the AKP was positively perceived and regarded by EU countries. The AKP governments of Gül and Erdoğan followed a very strong pro-EU foreign policy. They made great reforms in Turkish domestic politics and foreign policy in an attempt to complete the Copenhagen Criteria. In particular, the AKP's success in making constitutional amendments and in changing Turkey's Cyprus policy by supporting the Annan Plan attracted EU's positive approach toward the AKP-led Turkey.

The most important development in this process was the US's invasion of Iraq and Turkey's policy toward the war. Because the negotiations between Turkey and the US failed to reach an agreement on the conditions of Turkey's support to the US invasion of Iraq, the Turkish Grand National Assembly rejected the AKP's motion to cooperate with the USA on 1 March 2003. This had such a great impact on the AKP government in particular and Turkish state and society in general. From then on the Turkey-EU membership process speeded up, whereas Turkey-US relations faced a number of deep crises. Disappointed with

the US attitude toward Turkey's concerns in Iraq, if not as an alternative but as a new understanding of foreign policy Turkey reinforced its efforts to complete the Copenhagen Criteria and solve the Cyprus problem in line with the Annan Plan so as to get a date for starting negotiations for full membership into the EU. On the other hand, the EU, especially the German-French wing which had also opposed the US invasion of Iraq, approved Turkey's policy toward the US invasion, and consequently started to have a positive attitude toward Turkey's full membership. The date was given on 17 December 2004 for starting the negotiations on 3 October 2005. Indeed, the process developed so well after the US invasion of Iraq that the negotiations did start on 3 October 2005.

Indeed, in the course of these developments, Turkey and the EU came to perceive each other from a strategic point of view. In other words, both believed that they needed each other in order to promote stability and peace in the region around Turkey. In the region starting from Iraq to whole of the Greater Middle East, they had to have a common approach and policy for their strategic interests. Thus, compared with the 1990s, there was a transformation in the strategic perceptions toward each other and about world politics in general.

The character of this transformation can be summarized as follows: In the light of its policy toward the Iraq war the EU saw that Turkey was now transforming itself from being a "security consumer" to being a "security producer". So if Turkey is integrated to the EU, this would have two benefits for the EU: firstly there would be more stability and tranquility in Turkey, and secondly a reformed Turkey could play a significant role in bringing peace and stability in the Euroasian region. Turkey could be given an opportunity to align itself toward the EU by starting the negotiations. On the other hand, in the light of the EU's changing attitude toward Turkey since the Helsinki Summit, Turkey saw that the EU needed Turkey more than before, and thus was planning to have friendly relations with Turkey. So Turkey, disappointed with the US's failure to support Turkey's concerns in Iraq, realized that being a full member of the EU would improve Turkey's stability inside as well as its power and influence in the region around Turkey, the Middle East, the Caucasus, and the Balkans. Thus there was an overlap in the strategic perceptions of Turkey and the EU toward each other and toward the Eurasia. Indeed, this is a grand transformation not only in Turkish foreign policy but also in the Turkey-EU membership process, especially in comparison with those in the 1990s.